

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 10'2018

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І.Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 26 від 16

жовтня 2018 року) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського (Протокол № 33 від 18 жовтня 2018 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 22.10.2018

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

Е-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2018
© "Економіка. Фінанси. Право",
2018

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ м. Київ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бондар Валерій Петрович, професор кафедри аудиту КНЕУ, директор аудиторської фірми "HLB UKRAINE", член Аудиторської палати України

Величко Олена Георгіївна, Радник Першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України, член Аудиторської палати України

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Дацій Олександр Іванович, д.е.н., професор, Заслужений працівник освіти України

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор.

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., професор

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Редько Олександр Юрійович, д.е.н., перший проректор з науково-педагогічної роботи, професор, академік НАСООА, член Аудиторської палати України

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, виконуючий обов'язки ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Царенко Оксана Вячеславівна, д.е.н., доцент

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор:

Туманян Анна Оганесівна

ЗМІСТ

<i>О.Г. МЕЛЬНИК, М.Є. АДАМІВ, А.В. ТОДОЩУК.</i> Міжнародне митне співробітництво України: сучасний стан та перспективи розвитку в умовах європейської інтеграції	4
<i>С.А. ТКАЧЕНКО, О.М. ПОТИШНЯК.</i> Аргументованість підготовки навчального плану та програми освітнього ступеня "магістр" із вишколу спеціальності 071 "Облік і оподаткування" у новітній час	9
<i>Н.О. АНДРУСЯК.</i> Сутність та складові еколого-економічної конкурентоспроможності регіону	13
<i>Н.С. АРТАМОНОВА.</i> Особливості застосування комунікативних технологій в управлінні моно- та мегаструктурних суб'єктів	17
<i>О.Г. БРОВКОВА, О.С. ГОЦУЛЯК, А.І. ТРОЯН.</i> Формування системи стратегічного управління конкурентоспроможністю українських підприємств	21
<i>І.В. ОЗЕРСЬКИЙ.</i> Відшкодування моральної шкоди у цивільному судочинстві	27
<i>О.А. ВІННИЦЬКА, Л.А. ЧВЕРТКО, Т.О. КОРНІЄНКО.</i> Міжбюджетні трансферти як інструмент бюджетного регулювання	31

АНОТАЦІЇ, КОМЕНТАРІ, КОНСУЛЬТАЦІЇ

<i>А.О. ТУМАНЯН.</i> Як покупцю-платнику ПДВ захистити своє право на податковий кредит у разі відсутності реєстрації податкової накладної? Аналіз судової практики	35
<i>А.О. ТУМАНЯН.</i> Порядок здійснення оптової реалізації пального	38

МЕЛЬНИК

Ольга Григорівна
olia_melnyk@ukr.net

д.е.н., професор, завідувач
кафедри, Національний
університет Львівська
політехніка", Навчально-науковий
інститут економіки і
менеджменту

АДАМІВ

Марта Євгенівна
marta_adamiv@i.ua

к.е.н., доцент кафедри, Національний
університет Львівська політехніка",
Навчально-науковий інститут
економіки і менеджменту

ТОДОЩУК

Андрій Васильович
a.todoshchuk@gmail.com

к.е.н., доцент кафедри, Національний
університет Львівська політехніка",
Навчально-науковий інститут
економіки і менеджменту

УДК 339.5

МІЖНАРОДНЕ МИТНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ *

INTERNATIONAL CUSTOMS COOPERATION OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

* Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф83/81-2018

У статті обґрунтовано актуальність розвитку міжнародного митного співробітництва України в умовах європейської інтеграції. Проаналізовано чинне нормативно-правове забезпечення міжнародного митного співробітництва України. Охарактеризовано участь митних органів України у міжнародних організаціях, діяльність яких спрямована на підтримку та сприяння функціонуванню національних митних систем. Розглянуто ключові міжнародні програми та проекти щодо підвищення ефективності та реформування митних органів України. На підставі одержаних результатів ідентифіковано ключові проблеми та обґрунтовано перспективи розвитку міжнародного митного співробітництва України.

* * *

В статье обоснована актуальность развития международного таможенного сотрудничества Украины в условиях европейской интеграции. Проанализировано действующее нормативно-правовое обеспечение международного таможенного сотрудничества Украины. Охарактеризовано участие таможенных органов Украины в международных организациях, деятельность которых направлена на поддержку и содействие функционированию национальных таможенных систем. Рассмотрены ключевые международные программы и проекты по повышению эффективности и реформированию таможенных органов Украины. На основании полученных результатов идентифицированы ключевые проблемы и обоснованы перспективы развития международного таможенного сотрудничества Украины.

* * *

In current conditions of European integration, the role of international customs cooperation of Ukraine is very actual in the context of resolving the urgent problems in the work of customs bodies, the removal of the national customs system from the stagnation state and the transition to a new qualitative stage of development, the harmonization and unification of customs standards, the use of progressive customs technologies and tools. The purpose of the work is to investigate the current state, problems and perspectives of development of international customs cooperation of Ukraine in order to increase the efficiency of the national customs system functioning and ensure its progressive development in the conditions of European integration.

Today, Ukraine is a member of different customs organizations (the World Customs Organization, the Organization for Democracy and Economic Development, the European Anti-Fraud Office, etc.), the member of a number of international trade agreements, the subject of different international programs and projects to improve the efficiency and reform the customs authorities, has established contacts with customs administrations of foreign states. However, at the present stage, the low level of development of international customs cooperation of Ukraine can be traced. The key reason for such a state of affairs is the inadequate management of the national customs system, which resulted in the absence of a specialized department or a group of specific employees in the current organizational structure that would handle international cooperation issues.

Thus, today an important task within the framework of reforming the customs system of Ukraine is the intensification of international customs cooperation in order to ensure the proper implementation of the provisions of the existing international agreements. Ensuring the implementation of this complex task is seen, first of all, through organizational reform of the structure of the customs authorities of Ukraine and the separation of an independent customs service along with the fiscal service with the further creation of the department on international customs cooperation. The key tasks of this department should be to increase the participation of representatives of domestic customs authorities in different international programs, projects, training events, special trade or customs missions, as well as to ensure the adequate implementation of recommendations of representatives of international organizations and customs authorities of foreign states on the reform of different components of the national customs system. This will allow obtaining valuable customs experience and recommendations, using advanced customs technologies and tools, representing national customs interests at the international level, etc.

Ключові слова: митні органи, митна система, міжнародне митне співробітництво, міжнародні організації, європейська інтеграція

Ключевые слова: таможенные органы, таможенная система, международное таможенное сотрудничество, международные организации, европейская интеграция

Keywords: customs authorities, customs system, international customs cooperation, international organizations, European integration

ВСТУП

В сучасних умовах домінування глобалізаційних та інтеграційних процесів у світовому просторі значною мірою актуалізується роль міжнародного співробітництва у різних сферах та на різних рівнях, що створює додаткові переваги, шанси і можливості для підвищення ефективності функціонування, забезпечення прогресивного розвитку та конструктивного вирішення проблем. Митна сфера є важливою складовою у функціональній структурі будь-якої держави, адже, насамперед, визначає рівень безпеки країни та її суспільства, економічну конкурентоспроможність, соціальний добробут, інвестиційну привабливість. В умовах функціонування ЄС та подальшої інтеграції потенційних країн-членів національні митні системи набувають важливого значення не лише на рівні держави, але й на європейському рівні у контексті забезпечення легальної торгівлі на території ЄС, формування безпечних міжнародних ланцюгів постачання, захисту громадян європейських держав від небезпечної та неякісної продукції, підвищення економічної конкурентоспроможності ЄС. У цьому контексті у світі та Європі існує усталена практика митного співробітництва міжнародних організацій та ЄС із національними митними органами, які перебувають на різних етапах розвитку, задля підвищення ефективності їхньої роботи, запровадження уніфікованих митних стандартів і прогресивних митних технологій та інструментів. Важливим напрямом такої взаємодії є реалізація цільових адресних міжнародних програм та проєктів різноаспектної підтримки та сприяння роботі митних органів конкретних держав. Такі ініціативи формуються здебільшого під егідою провідних міжнародних організацій, які можуть залучати митні органи розвинених країн з метою підготовки комплексу цільових рекомендацій щодо вирішення нагальних проблем у митній сфері держави та реформування національної митної системи.

Для вітчизняної митної системи, яка на сьогодні опинилась у вкрай складному стані стагнації, важливого значення набуває одержання підтримки зі сторони авторитетних міжнародних організацій чи митних органів розвинених держав, котрі на основі власного успішного досвіду побудови прогресивних митних систем зможуть сформулювати цінні рекомендації щодо вирішення наявних проблем у митній сфері України. Таким чином, на сьогодні актуальним завданням для представників органів влади в Україні є налагодження та розвиток ефективного міжнародного митного співробітництва, що не лише забезпечуватиме удосконалення роботи вітчизняної митниці, але й сприятиме активізації економічного розвитку держави та її європейській інтеграції.

МЕТА РОБОТИ полягає у ґрунтовному дослідженні сучасного стану, проблем та перспектив розвитку міжнародного митного співробітництва України задля підвищення ефективності функціонування національної митної системи та забезпечення її прогресивного розвитку в умовах європейської інтеграції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною базою для проведення дослідження слугувала спеціалізована нормативно-правова база ЄС та України, що регулює питання європейської інтеграції, митну та торгівельну сфери, офіційна інформація міжнародних організацій, а також українських та зарубіжних митних органів. Для одержання результатів роботи було використано такі загальнонаукові методи дослідження: теоретичного узагальнення – для систематизації досвіду міжнародного митного співробітництва України; аналізу – для дослідження сучасного стану міжнародного митного співробітництва України; ідентифікації та логічного аналізу – для визначення та обґрунтування проблем і перспектив розвитку міжнародного митного співробітництва України.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі особливості реалізації міжнародного співробітництва України з питань митної справи регулюються Главою 78 Розділу XX (ст.ст. 563-567) Митного кодексу України [1]. Зокрема, у Кодексі зазначено, що участь України у такому співробітництві є складовою її зовнішньополітичної діяльності. Реалізація міжнародного митного співробітництва покладена на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та здійснення державної податкової і митної політики, тобто на Державну фіскальну службу (ДФС) України. При цьому ДФС України має повноваження проводити переговори та консультування з приводу укладання міжнародних договорів у митній сфері, представляти Україну у Всесвітній митній організації, інших міжнародних організаціях, а також підтримувати зв'язки з митними органами зарубіжних держав. Ст.ст. 565-567 Кодексу передбачено співробітництво органів доходів і зборів України з митними адміністраціями сусідніх країн, підтримання оперативного зв'язку, а також взаємодію з органами влади зарубіжних держав та міжнародних організацій щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил.

У ст. 80 Глави 5 «Митні питання та сприяння торгівлі» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2] також визначено засади митного співробітництва між двома Сторонами задля забезпечення успішної імплементації положень Угоди, що стосуються митних питань, та досягнення обґрунтованого балансу між спрощенням і сприянням торгівлі та ефективним контролем і безпекою. Ст. 83 цієї Угоди передбачено створення Україною та ЄС Підкомітету з питань митного співробітництва, до основних функцій якого належать систематичне проведення консультацій та моніторинг за виконанням положень Глави 5 Угоди, що стосуються питань митного співробітництва, транскордонного митного співробітництва та управління, технічної допомоги, правил походження товарів, сприяння торгівлі, а також взаємної адміністративної допомоги в митних справах. Цей Підкомітет входить до структури Комітету асоціації у торговельному складі, який створений відповідно до ст. 465(4) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Особливості функціонування Підкомітету з питань

митного співробітництва регулюються Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 р. № 646 «Питання організації роботи підкомітетів Комітету асоціації між Україною та ЄС, у тому числі Комітету асоціації у торговельному складі, і діалогів Україна - ЄС» [3]. Варто зазначити, що вже відбулось два засідання Підкомітету з питань митного співробітництва: перше засідання проводилось 15 червня 2017 р. у м. Києві, на якому було схвалено Регламент його роботи, а друге засідання – 2 липня 2018 р. у м. Брюсселі (Бельгія). Цей підкомітет є своєрідною платформою для активізації діалогу між Сторонами Угоди з питань митної справи та відповідає за контроль гармонізації вітчизняного митного законодавства і процедур відповідно до зобов'язань в рамках Угоди [4-5].

Щодо результатів роботи ДФС України у сфері міжнародного митного співробітництва, то на офіційному веб-сайті [6] цього органу владу є відповідний розділ «Міжнародне співробітництво». Насамперед, слід зазначити, що цей Розділ не передбачає розмежування міжнародного митного та податкового співробітництва, що не дає можливості чітко ідентифікувати саме взаємодію у митній сфері. Крім того, остання актуальна інформація про міжнародне митне співробітництво ДФС України наведена лише за 2013 р. Однак, починаючи із 2014 р. і до тепер в Україні та зокрема у митній сфері відбулись кардинальні перетворення, що вимагають активізації міжнародного митного співробітництва задля ефективної імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також забезпечення успішної європейської інтеграції держави та її прогресивного соціально-економічного розвитку.

Як зазначає колишній Голова Державної митної служби України А.В. Макаренко [7], однією із ключових проблем вітчизняної митної системи є припинення міжнародного співробітництва. У чинній організаційній структурі управління ДФС України немає спеціалізованого підрозділу чи конкретних осіб, котрі б займались питаннями щодо реалізації міжнародної співпраці у митній сфері. Тоді як, до прикладу, у межах колишньої Державної митної служби України функціонував відповідний Департамент, котрий реалізовував функції взаємодії із міжнародними організаціями та митними органами іноземних держав. За час його роботи було укладено 223 міжнародні угоди, 186 із яких є чинними на сьогодні.

В умовах європейської інтеграції України простежується активізація міжнародної торгівлі не лише на території Європи, але й на світовому рівні. Це іманентно зумовлює поглиблення міжнародних економічних відносин держави та її участь у різноманітних міжнародних торговельних угодах. Крім того, митні органи України мають налагоджені зв'язки з 57 митними адміністраціями інших держав [7]. Варто також зазначити, що під впливом євроінтеграційних процесів спостерігається активне сприяння представників різних рівнів європейської спільноти щодо підвищення ефективності митної системи України та її гармонізації із європейськими митними правилами і стандартами. Так, впродовж останніх років Україна була об'єктом низки міжнародних програм і проектів щодо реформування різних складових національної митної системи. Окремі запропоновані заходи були імплементовані чи

ще перебувають на стадії реалізації у вітчизняній митній практиці, однак значна частина митних реформ залишаються поза належною увагою органів влади з огляду на різні об'єктивні та суб'єктивні причини.

Нижче стисло охарактеризуємо сучасний стан міжнародного митного співробітництва України у контексті взаємодії із провідними міжнародними організаціями та участі у ключових міжнародних проектах і програмах митної специфіки.

На сучасному етапі Всесвітня митна організація (ВМО) [8] є єдиною незалежною міждержавною організацією митного профілю, діяльність якої спрямована на підвищення ефективності функціонування митних систем держав усього світу. 10 листопада 1992 р. Україна стала членом ВМО. Слід зазначити, що представники ДФС України беруть участь у роботі технічних органів ВМО, а саме: Технічного Комітету ВМО з митної оцінки, Комітету з Гармонізованої системи опису і кодування товарів, Підкомітетах з перегляду Гармонізованої системи, Науковому Підкомітеті відповідно до зобов'язань України в межах Конвенції про Гармонізовану систему опису і кодування товарів, Постійного Технічного комітету, Комітету ВМО з інституційного розвитку, Політичній комісії, Фінансовому комітеті та Раді ВМО. Крім того, фахівці ДФС України беруть участь у різноманітних спільних операціях під егідою ВМО щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, захисту прав інтелектуальної власності, тощо [6].

Наступною організацією у митній сфері є Організація за демократію і економічний розвиток (ГУАМ – скорочене найменування організації є аббревіатурою перших літер назв її учасниць-країн), яка була створена як регіональна організація у 1997 р. На сьогодні до складу ГУАМ входять Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова (з 1999 р. до 2005 р. членом цієї організації був також Узбекистан). Варто зазначити, що представники ДФС України щорічно два рази беруть участь у засіданнях Керівного комітету Проекту із сприяння торгівлі та транспортуванню Організації за демократію та економічний розвиток. На таких засіданнях зазвичай обговорюються питання щодо спрощення процедур при переміщенні товарів та транспортних засобів через пункти пропуску на кордонах країн-учасниць ГУАМ, а також обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, які переміщуються через відповідні кордони [6].

Ще однією організацією, членом якої виступає Україна, є Європейське бюро з питань боротьби з шахрайством (OLAF) [9], яке було створене відповідно до Рішення Європейської Комісії від 28 квітня 1999 р. як орган з незалежним статусом для проведення розслідувань шахрайських операцій, що чинять несприятливий вплив на фінансові інтереси ЄС. Метою діяльності OLAF є сприяння та допомога країнам-членам ЄС у попередженні та боротьбі із шахрайством. OLAF надає необхідну підтримку державам для проведення узгоджених дій шляхом забезпечення технічною інфраструктурою, засобами інформування та комунікації, методами стратегічного аналізу, а також адміністративною та фінансовою підтримкою. Такі операції митного характеру допомагають підвищити ефективність роботи митних служб при проведенні

цільових перевірок на європейському рівні; визначити конкретні місця появи ризиків на торгових шляхах; захистити громадян та законний бізнес, запобігаючи потраплянню незаконних товарів в ЄС, а також державні фінанси ЄС.

Представники ДФС України також співпрацюють із OLAF у контексті боротьби з шахрайством на засадах перманентного обміну оперативною інформацією та запитами про надання допомоги. Зокрема, таке співробітництво полягає у постійному контролі за переміщенням підозрілих та незаконних партій тютюнових виробів, що прямують з Литви, ОАЕ, Грузії, Білорусі. Крім того, спільно з OLAF фахівцями ДФС України реалізуються спільні розслідування, пов'язані з порушенням заборон та обмежень імпорту, експорту, транзиту товарів [6].

Крім того, як зазначалось вище Україна була та є об'єктом низки міжнародних програм та проектів щодо реформування різних складових національної митної системи.

За переконаннями експертів, одним із найбільш успішних міжнародних проектів у митній сфері впродовж останніх років є проект ЄС TWINNING «Підтримка Державної фіскальної служби України в розвитку елементів інтегрованого управління кордонами у митній сфері» (2015-2017 рр.) [10]. Цей проект ґрунтувався на співробітництві митних адміністрацій Німеччини, Литви і Польщі, з однієї сторони, та України, з іншої сторони, і був спрямований на підвищення ефективності управління митною системою України на засадах застосування принципів Інтегрованого управління кордонами. Зазначений проект охоплював три ключові складові: удосконалення нормативно-правової бази у сфері інтегрованого управління кордонами, розвиток механізмів співпраці в межах інтегрованого управління кордонами, зміцнення антикорупційної системи. Бюджет проекту склав 1 800 000 євро.

Слід зазначити, що проект TWINNING виявився для України доволі результативним, зокрема за підтримки його експертів проекту були розроблені законопроекти про Уповноваженого економічного оператора та про приєднання до Спільної транзитної системи (NCTS), запроваджено обмін інформацією між митними та прикордонними службами України, набув подальшого розвитку принцип «Єдиного вікна» у роботі митних органів, тощо [6]. Крім того, з огляду на виявлений високий рівень корупції серед працівників митних органів України за результатами реалізації проекту фахівцями Литовської митниці, котрі відповідали за антикорупційну складову, була підготовлена «Біла книга», що містить огляд антикорупційного стану ДФС України у митній сфері та цільові рекомендації щодо вирішення виявлених проблем [11].

Ще одним важливим проектом на європейському рівні є Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM), котра розпочалась у 2005 р. та триватиме до 30 листопада 2020 р. Місія реалізовується відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння, котрий був підписаний 7 жовтня 2005 р. Європейською Комісією з Урядами України та Молдови. Ключове призначення EUBAM полягає у сприянні ефективному застосуванню європейських стандартів, норм і процедур управління кордонами, митної справи і

торгівлі у зазначених країнах. Робота Місії спрямована на розвиток трансграничного співробітництва між прикордонними та митними службами, правоохоронними органами задля забезпечення економічного розвитку та безпеки у регіоні [12].

Наступним проектом міжнародного рівня є Місія США з оцінювання потреб реформування митної системи України [13], котра розпочала роботу 29 червня 2016 р. і тривала до 11 липня 2016 р. До складу Місії увійшли представники митної та прикордонної служби США. За результатами проведеної роботи представники Місії США надали цільові рекомендації Кабінету Міністрів України щодо реформування вітчизняної митної системи. При цьому, на думку фахівців митної та прикордонної служб США ключовою проблемою української митниці є її вразливість до корупції. Основні рекомендації щодо реформування митної системи України стосувались структурної реорганізації митних органів, удосконалення роботи регіональних митниць, спрощення митних процедур, удосконалення інформаційного та техніко-технологічного забезпечення роботи митних органів, підвищення кваліфікації митних працівників, підвищення матеріального стимулювання персоналу митних органів, а також збільшення фінансування митної служби.

ВИСНОВКИ

На підставі огляду сучасного стану міжнародного митного співробітництва України було визначено, що ця складова національної митної системи є невід'ємним вектором роботи митних органів в умовах європейської інтеграції. Це обґрунтовується, передусім, необхідністю виконання зобов'язань України у митній сфері та щодо сприяння торгівлі, які чітко прописані в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, що відповідно забезпечуватиме успішну європейську інтеграцію держави. Якщо звернутись до досвіду функціонування митних адміністрацій розвинених європейських держав, то міжнародне співробітництво є невід'ємною компонентою їхньої роботи та на сучасному етапі відображає активну участь у роботі міжнародних організаціях, спеціалізованих місіях, а також різноманітних міжнародних програмах і проектах підтримки митних систем, що розвиваються. Така практика забезпечує гармонізованість національного митного законодавства із міжнародними стандартами, репрезентацію національних митних інтересів під час підготовки міжнародних митних документів, запровадження прогресивних митних технологій та інструментів.

На жаль, на сучасному етапі можемо стверджувати про доволі низький рівень розвитку міжнародного митного співробітництва України, яке за переконаннями багатьох теоретиків і практиків на сьогодні фактично відсутнє. Ключовою причиною такого стану справ є, насамперед, недостатньо ефективне управління національною митною системою, що зумовило відсутність в чинній організаційній структурі управління спеціалізованого відділу чи групи конкретних працівників, які б курували питання міжнародного співробітництва. На сьогодні митні органи функціонують у складі ДФС України, що зумовило необґрунтовану пріоритетизацію фіскальної функції та відповідно нена-

лежну увагу до розвитку митної сфери.

З огляду на вищевикладені отримані результати дослідження можемо стверджувати, що на сьогодні важливим завданням в межах реформування митної системи України є активізація міжнародного митного співробітництва з метою, насамперед, забезпечення повною мірою належного виконання положень діючих міжнародних угод. Крім того, митні органи України систематично одержують зовнішні цінні рекомендації щодо реформування різних складових національної митної системи, які є результатом реалізації цільових міжнародних проектів та програм. Однак, на жаль, одержана брошура чи компендіум таких реформаторських заходів ще не є «панацеєю» для вітчизняної митниці, адже їхня значна частина й досі не імplementована на практиці. Доцільно також активізувати участь представників вітчизняних митних органів у різноманітних міжнародних програмах, проектах, навчальних заходах, спеціальних Торгових чи Митних місіях, що дасть змогу здобути цінний митний досвід та рекомендації, запроваджувати прогресивні митні технології та інструменти, репрезентувати національні митні інтереси на міжнародному рівні, тощо. Забезпечення реалізації цього комплексного завдання вбачається, насамперед, через організаційне реформування структури управління митних органів України та виокремлення їх як незалежної митної служби поряд із фіскальною службою з подальшим створенням підрозділу з питань міжнародного митного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Верховна рада України. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 15.09.2018).
2. Верховна рада України. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом № 168-VII від 16.09.2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 13.09.2018).
3. Верховна рада України. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання організації роботи підкомітетів Комітету асоціації між Україною та ЄС, у тому числі Комітету асоціації у торговельному складі, і діалогів Україна - ЄС» № 646 від 8 липня 2015 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/646-2015-%D0%BF> (дата звернення: 16.09.2018).
4. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Департамент міжнародного торговельно-економічного співробітництва та європейської інтеграції. Комітет асоціації Україна – ЄС у торговельному складі. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=d7ca9010-7837-4040-ab1e-b739b7166b31> (дата звернення: 10.09.2018).
5. Офіційний веб-сайт Представництва України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. Митне співробітництво. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/sectoral-dialogue/customs> (дата звернення: 12.09.2018).
6. Офіційний веб-сайт Державної фіскальної служби України. Міжнародне співробітництво. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/> (дата звернення: 13.09.2018).
7. Макаренко А.В. Митна реформа: пошук оптимальної концепції. LEX PORTUS. 2017. № 2 (4). С. 21-36.
8. Офіційний веб-сайт Всесвітньої митної організації. URL: <http://www.wcoomd.org/> (дата звернення: 10.09.2018).
9. Офіційний веб-сайт Європейського бюро з питань боротьби з шахрайством (OLAF). URL: https://ec.europa.eu/anti-fraud/home_en (дата звернення: 10.09.2018).
10. Офіційний веб-сайт Європейської Комісії. Фінансування, оцінювання та технічна підтримка. TWINNING. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/tenders/twinning_en (дата звернення: 14.09.2018).
11. Біла Книга. Прозорість у Державній фіскальній службі України. Митний Департамент при Міністерстві фінансів Республіки Литва. Вільнюс: Кривента, 2017. 87 с.
12. Офіційний веб-сайт Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM). URL: <http://eubam.org/ua/> (дата звернення: 10.09.2018).
13. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Новини Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249330020> (дата звернення: 21.09.2018).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. The Customs Code of Ukraine № 4495-VI of 13 March 2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (accessed: 25.07.2018). (in Ukrainian).
2. Verkhovna Rada of Ukraine. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part, ratified by Law № 168-VII of 16 September 2014. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (accessed: 13.09.2018). (in Ukrainian).
3. Verkhovna Rada of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Issues of the work organization of sub-committees of the Committee of Association between Ukraine and the EU, including the Trade Union Association Committee, and the EU-Ukraine Dialogues" No 646 of 8 July 2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/646-2015-%D0%BF> (accessed: 16.09.2018). (in Ukrainian).
4. Official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Department of International Trade and Economic Cooperation and European Integration. The committee of Ukraine-EU Association in the trading composition. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=d7ca9010-7837-4040-ab1e-b739b7166b31> (accessed: 10.09.2018). (in Ukrainian).
5. Official website of Mission of Ukraine to the European Union. Customs cooperation. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/sectoral-dialogue/customs> (accessed: 12.09.2018). (in Ukrainian).
6. Official website of the State Fiscal Service of Ukraine. International cooperation. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/> (accessed: 13.09.2018). (in Ukrainian).
7. Makarenko A.V. The Customs reform: searching for the optimal conception. LEX PORTUS. 2017. 2 (4). С.21-36. (in Ukrainian).
8. Official website of the World Customs Organization. URL: <http://www.wcoomd.org/> (accessed: 10.09.2018). (in English).
9. Official website of European Anti-Fraud Office (OLAF). URL: https://ec.europa.eu/anti-fraud/home_en (accessed: 10.09.2018). (in English).
10. Official website of European Commission. Funding, Evaluation and Technical Assistance. TWINNING. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/tenders/twinning_en (accessed: 14.09.2018). (in English).
11. White book. Transparency in the State Fiscal Service of Ukraine. Customs Department under the Ministry of Finance of the Republic of Lithuania. Vilnius: Kriventa, 2017. 87 p. (in Ukrainian).
12. Official website of The European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (EUBAM). URL: <http://eubam.org/ua/> (accessed: 10.09.2018). (in Ukrainian).
13. Government portal. Official website. News of the Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249330020> (accessed: 21.09.2018). (In Ukrainian).

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

д.е.н., доцент, в.о. ректора
Вищого навчального закладу
«Міжнародний технологічний
університет «Миколаївська
політехніка»

УДК 657

**АРГУМЕНТОВАНИСТЬ
ПІДГОТОВКИ НАВЧАЛЬНОГО
ПЛАНУ ТА ПРОГРАМИ
ОСВІТЬОГО СТУПЕНЯ
"МАГІСТР" ІЗ ВИШКОЛУ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 071 "ОБЛІК І
ОПОДАТКУВАННЯ" У
НОВІТНІЙ ЧАС**

**ARGUMENTATION OF THE
PREPARATION OF THE
CURRICULUM AND THE
PROGRAM OF EDUCATIONAL
DEGREE "MASTER" FROM THE
SPECIALTY 071 "ACCOUNTING
AND TAXATION" IN NEW TIMES**

ПОТИШНЯК

Олена Миколаївна

д.е.н., доцент, професор кафедри,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
ім. Петра Василенка

Поліпшення якості підготовки магістрів виступає складною та багатоаспектною проблемою, оскільки до фахівців освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 071 Облік і оподаткування пред'являються високі вимоги. Розглянуто проблему удосконалення навчального плану за спеціальністю 071 Облік і оподаткування в умовах актуальної організації обліку із застосуванням новітніх засобів. На центральній основі трьох парадигм або ж загальної моделі магістра із обліку та оподаткування повинен бути складений навчальний план за спеціальністю 071 Облік і оподаткування. Комплексність теоретичних знань і емпіричних навичок, які визначаються цими моделями, повинна становити зміст навчального плану та програми (схеми) підготовки магістрів з обліку і оподаткування.

* * *

Улучшение качества подготовки магистров выступает сложной и разноаспектной проблемой, поскольку к специалистам образовательной степени «магистр» по специальности 071 Учёт и налогообложение предъявляются высокие требования. Рассмотрена проблема развития учебного плана по специальности 071 Учёт и налогообложение в условиях актуальной организации учёта с применением новейших средств. На базисной основе трёх парадигм или общей модели магистра по учёту и налогообложению должен быть набран учебный план по специальности 071 Учёт и налогообложение. Цельность знаний и круг навыков, которые определяются этими схемами, должны составлять содержание учебного плана, транслятора подготовки магистров по учёту и налогообложению.

* * *

In the scientific article it is determined that improvement of qualitative characteristics and technical parameters of masters training is a complicated and multifaceted problem. And this is natural, as specialists of the educational degree "Master" in the specialty 071 Accounting and taxation appear to have sufficiently high qualification requirements. It is proved that a systematic approach to this problem requires solving such crucial issues as improving curricula, updating and expanding the programs of normative disciplines, improving the teaching methods, applying modern technical means and methods of functionally advanced training, introducing into the educational process the latest achievements of science and technology, raising the level of educational work and much more. Assessing the worthy value of all the components of this complex work, in the future we consider only one problem closely related to the theme of this work - the improvement of the curriculum in the specialty 071 Accounting and taxation in the modern organizational support of the subsystem (function) accounting with the use of the latest tools electronic digital car. At the same time, the scope of the research is limited by the higher accounting and analytical education, since this problem is much more complicated and expensive for our country than the training of accountants-analysts in colleges and vocational schools. It is substantiated that on the basis of the three models or the general model of the Master of Accounting and Taxation, a curriculum should be compiled on the specialty 071 Accounting and Taxation. In other words, a consistent set of theoretical and methodological knowledge and empirical (practical) skills that are defined by these functionally developed models should be made up of the semantic content of the curriculum and the program (project) for the preparation of masters in accounting and taxation, etc.

Ключові слова: бухгалтер, бухгалтерський облік, кадрова проблема, магістр, навчальний план, організаційне забезпечення, підготовка, послідовність, програма, розробка, сучасний, удосконалення, умова і функція

Ключевые слова: бухгалтер, бухгалтерский учёт, кадровая проблема, магистр, организация, подготовка, последовательность, программа, разработка, современный, условие, усовершенствование, учебный план и цель

Keywords: accounting, bookkeeper, condition, consistency, contemporary, curriculum, development, function, improvements, Master, organizational support, personnel problem, practice, preparation, program, subsystem, target and function

ВСТУП

Сучасна перспективна компетенція підприємств промисловості, науково-виробничих об'єднань та прогресивні учені розроблення плеяди такого складу іноземних і вітчизняних вчених-експериментаторів-економістів як Бойко Н.Г. [1], Клименюк М.М., Кочарян І.С. [2], Контарьова Н.О. [3], Кочарян І.С. [4, 5], Ліанській М.Ю. [6], Мальцева Г.І. [7], Мохначев С.А. [8], Ткаченко С.А. [9], Чижевська Л.В. [10], Шигун М.М. [11] та інші докладно продемонстрували, поліпшення якісних характеристик, технічних параметрів підготовки магістрів виступає складною і багатоаспектною проблемою. Її це природно, оскільки до фахівців освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 071 Облік і оподаткування висуваються досить високі кваліфікаційні вимоги.

МЕТА РОБОТИ

Систематичний підхід до цієї проблематики вимагає вирішення таких найважливіших питань, як удосконалення навчальних планів, оновлення та розширення програм нормативних навчальних дисциплін, поліпшення методики навчання, застосування сучасних технічних засобів і методів функціонально розвинутого навчання, упровадження у навчальний процес останніх досягнень науки та техніки, підвищення рівня виховної роботи й багато чого іншого. Оцінюючи гідно значення усіх компонентів цієї складної роботи, у подальшому розглянемо лише одну проблему, щільно пов'язану із темою даної роботи, – удосконалення навчального плану за спеціальністю 071 Облік і оподаткування в умовах сучасного організаційного забезпечення підсистеми (функції) бухгалтерського обліку із застосуванням новітніх засобів машин електронних цифрових. При цьому рамки дослідження обмежені вищою обліково-аналітичною освітою, так як ця проблема набагато складніше та обходиться нашій державі значно дорожче, аніж навчання бухгалтерів-аналітиків у коледжах і професійно-технічних училищах тощо.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретично-методологічною основою даної статті виступає діалектичний елемент методу й основні положення доктрини (теорії) кадрових проблем сучасної організації обліку, удосконалення підготовки магістрів із обліку і оподаткування у сучасних умовах та послідовності розробки навчального плану і програми із підготовки бухгалтерів. У процесі повного дослідження використовувалися наступні методи: *абстрактно-логічний* (для теоретично-методологічного узагальнення та формулювання висновків); *монографічний* (при дослідженні теоретично-методологічних ідей кадрових проблем сучасної організації обліку, удосконалення підготовки магістрів із обліку і оподаткування у сучасних умовах та послідовності розробки навчального плану й програми із підготовки бухгалтерів-аналітиків).

РЕЗУЛЬТАТИ

Визначальним фактором (чинником) впливу у забезпеченні досить високого рівня якісних характеристик і технічних параметрів підготовки фахівців освітнього ступеня «магістр» будь-якого профілю виступає наяв-

ність кваліфіковано складених навчальних планів. Це загальновідома істина. Однак, як визначити рівень цих навчальних планів, які вимоги до них пред'являються, на основі яких принципів вони розробляються? Із цих питань ще немає єдиної думки. Часом основний зміст навчальних планів визначає авторитетна думка або інтуїтивне припущення кількох провідних фахівців-корифеїв у цій області знань, у зв'язку, із чим навчальні плани науково та методично слабо обгрунтовані. Іноді можна зустріти логічні неузгодженості і порушення у послідовності вивчення навчальних дисциплін, необгрунтоване збільшення обсягу одних курсів на шкоду зовсім іншим, більш необхідним тощо.

У розробці навчальних планів повинні застосовуватися певні науково обгрунтовані принципи та критерії ефективності (раціональності) оцінки їх науково-методичного рівня (ступеня). Можливість розробки й використання уніфікованих навчальних планів і програм навчальних дисциплін у вищій, середній спеціальній та технічній школах України виступає великим досягненням й великою перевагою сучасної системи освіти, чого немає у багатьох, навіть самих індустріально розвинених і ринкових країнах світу тощо.

Навчальні плани повинні бути розроблені суворо на базі схеми (моделі) освітнього ступеня магістра, які у свою чергу включають усі питання, пов'язані із визначенням профілю фахівців відповідного освітнього ступеня й формуванням у них системи теоретично-методологічних знань та практичних (фактичних) умінь і навичок, так необхідних для успішного виконання службових функцій та посадових обов'язків. Зовсім спрощено вищезазначену двофункціональну залежність можливо представити наступним чином (рис. 1).

Крім загальної моделі магістра із обліку та оподаткування, можна розробити професійну парадигму (модель), яка визначає широту теоретично-методологічних, професійних знань, і кваліфікаційну форму (модель), яка відображатиме рівень умінь та навичок, необхідних для виконання набору ряду виробничо-господарських функцій (цілей). Іншими словами, професійна модель визначає те, що повинен знати бухгалтер-аналітик, а кваліфікаційна модель – те, що він дійсно повинен уміти. Крім того, можна розробити і соціально-економічну модель бухгалтера-аналітика, яка формує вимоги, пов'язані із його громадською підготовкою у системі вищих навчальних закладів й громадською діяльністю у виробничо-господарських колективах підприємств промисловості та науково-виробничих об'єднань держави тощо.

ВИСНОВКИ

З чого можливо зробити висновок, на базисній основі цих трьох моделей або ж загальної моделі магістра із обліку й оподаткування повинен бути складений навчальний план за спеціальністю 071 Облік і оподаткування. Інакше кажучи, послідовна сукупність теоретично-методологічних знань й емпіричних (практичних) навичок, які визначаються цими функціонально розвинутими моделями, повинна становити смисловий зміст навчального плану та програми (проекту) підготовки магістрів з обліку і оподаткування тощо.

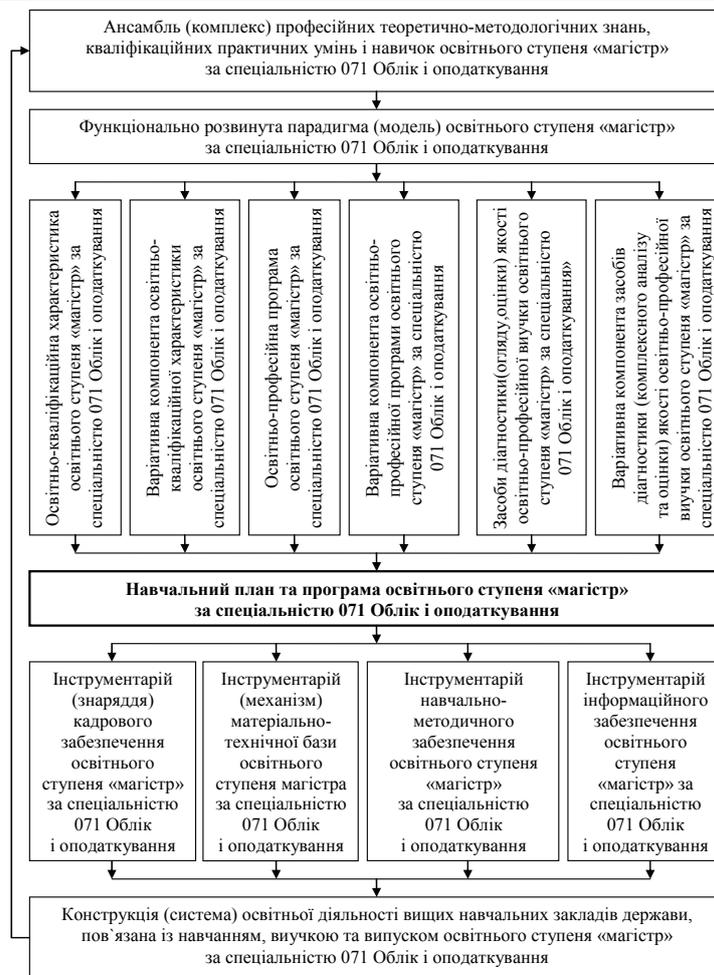

Рис. 1. Послідовність розробки навчального плану та програми ступеня магістра за спеціальністю 071 Облік і оподаткування у системі освітньої діяльності вищих навчальних закладів держави в умовах господарювання

Список використаних джерел

1. Бойко Н.Г. Дополнительное профессиональное образование как элемент рынка труда: на материалах последипломного экономического образования: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.05. Санкт-Петербург, 2010. 214 с.
2. Клименюк М.М., Кочарян И.С. Методичні основи системи моніторингу навчальних потужностей закладів вищої освіти // Теорії мікро-макроекономіки. 2013. № 40. С. 5-11.
3. Контарёва Н.А. Совершенствование организационно-экономического механизма подготовки кадров высшей квалификации в вузах России: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.05. Москва, 2007. 198 с.
4. Кочарян И.С. Моделирование структуры системы показателей навчальної потужності вищої освіти України // Вестник Армянского государственного экономического университета. 2012. № 4. С. 138-143.
5. Кочарян И.С. Аналіз інформаційного забезпечення суб'єктів планування вищої освіти // Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 3 (142). С. 97-101.
6. Лианский М.Е. Организация дополнительного бухгалтерского образования в России в соответствии с международными стандартами: дис. ... доктора экономических наук: 08.00.12. Москва, 2005. 338 с.
7. Мальцева Г.И. Организационно-методические основы формирования финансовой и учётной политики вуза: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.10, 08.00.12. Новосибирск, 2002. 212 с.
8. Мохначев С.А. Системный метод организации университетского образования экономистов в условиях рыночной экономики: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.05.

Ижевск, 2000. 230 с.

9. Ткаченко С.А. Обоснованность подготовки учебного плана и программы образовательной степени магистра по выучке специальности «Учёт и налогообложение» // Нові інформаційні технології управління бізнесом. 2018. С. 152-156.
10. Чижевська Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку. Житомир, 2007. 528 с.
11. Шигун М.М. Нові типи організаційних структур бухгалтерської служби та їх розвиток // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. 2011. Вип. 1. С. 401-410.

References

1. Boiko N.H. Additional vocational education as an element of the labor market: on materials of postgraduate economic education: dis. Candidate of Economic Sciences: 08.00.05. St. Petersburg, 2010. 214 p. (in Russian).
2. Klymeniuk M.M., Kocharian I.S. Methodological basis of the monitoring system of educational facilities of institutions of higher education // Theories of micro-macroeconomics. 2013. № 40. pp. 5-11. (in Ukrainian).
3. Kontarova N.A. Perfection of the organizational and economic mechanism of training highly qualified personnel in higher educational institutions of Russia: dis. Candidate of Economic Sciences. Moscow, 2007. 198p. (in Russian).
4. Kocharian I.S. Modeling of the structure of the system of indices of educational power of higher education of Ukraine // Vestnik of the Armenian State Economic University. 2012. № 4. pp. 138-143. (in Ukrainian).

5. Kocharian I.S. *Analysis of Information Support of Subjects of Planning of Higher Education // Formation of market relations in Ukraine*. 2013. № 3 (142). pp. 97-101. (in Ukrainian).

6. Lianskii M.E. *Organization of additional accounting education in Russia in accordance with international standards: dis. ... Doctor of Economic Sciences: 08.00.12. Moscow, 2005. 338 p. (in Russian).*

7. Maltseva H.I. *Organizational and methodological foundations for the formation of the financial and accounting policies of the university: dis. Candidate of Economic Sciences: 08.00.10, 08.00.12. Novosibirsk, 2002. 212 p. (in Russian).*

8. Mohnachev S.A. *A systematic method of organizing university education for economists in a market economy: dis. Candidate of Economic Sciences: 08.00.05. Izhevsk, 2000. 230 p.*

(in Russian).

9. Tkachenko S.A. *The substantiation of preparation of the curriculum and the program of an educational degree of the master on training of a specialty «the Account and the taxation» // New information technology business management. 2018. pp. 152-156. (in Russian).*

10. Chyzhevska L.V. *Accounting as a professional activity: theory, organization, development forecast. Zhytomyr, 2007. 528 p. (in Ukrainian).*

11. Shygun M.M. *New types of organizational structures of accounting services and their development // Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis. Series: Accounting, control and analysis. 2011. Issue 1. pp. 401-410. (in Ukrainian).*

АНДРУСЯК

Наталія Олександрівна
andrusiak.n@gmail.comк.е.н., доцент, Черкаський
національний університет
ім. Богдана Хмельницького

УДК 303.09:303.4:330.1

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУESTABLISHMENT AND COMPOSITION OF ECOLOGY AND ECONOMIC
COMPETITIVENESS OF THE REGION

У статті висвітлено сутність еколого-економічної конкурентоспроможності регіону, актуальність дослідження системи взаємозалежних чинників та складників, які формують конкурентні переваги на територіальному рівні. Виокремлено групи складових еколого-економічної конкурентоспроможності регіону та запропоновано класифікацію чинників впливу на неї. Визначено напрями подальших досліджень, які мають бути пов'язані з чинниками впливу на потенціал еколого-економічної конкурентоспроможності як платформу для регіонального розвитку та формування конкурентних переваг.

* * *

В статье освещены сущность эколого-экономической конкурентоспособности региона, актуальность исследования системы взаимосвязанных факторов и составляющих, формирующих конкурентные преимущества на территориальном уровне. Выделены группы составляющих эколого-экономической конкурентоспособности региона и предложена классификация факторов влияния на нее. Определены направления дальнейших исследований, которые должны быть связаны с факторами влияния на потенциал эколого-экономической конкурентоспособности как платформу для регионального развития и формирования конкурентных преимуществ.

* * *

Introduction. The ecological consequences of globalization and the related problems accumulated over many decades have now been solved in difficult political and economic conditions. The globalization of environmental problems forms new tasks for ensuring the mechanisms of adaptation of economic activity to the reproductive opportunities of the environment.

The purpose of the article is to highlight the essence and components of the ecological and economic competitiveness of the region.

Results. The ecological component has an important and special influence on separate branches of economic activity. The developed industries require more resources, attract investments, which allow magnification of production volumes, improve the quality of products, accelerate its implementation, etc. These industries "break out" in the competition for resources in many regions simultaneously. Environmental factors that have a decisive impact on the competitiveness of the region's economy are also duplicated in different territories. These features can be used to conduct a study of environmental and economic competitiveness as a relatively stable component of the system.

The essence of the ecological and economic competitiveness of the region is described, which the author suggests to consider as a complex, dynamic, integrated system-forming property of the economic system taking into account the ecological features of the region, connected with the development of markets, branches of management, activation of innovation-investment processes and formation of ecological and economic competitive advantages. in the short and long term.

The groups of components of ecological and economic competitiveness of the region are distinguished (I – geographical features of the region, II – assimilation potential, III – the capacity of the ecological system, IV – technological capacity of the economic system to create and use of ecological alternatives) and the classification of factors of influence on it is proposed.

Conclusions. The directions of further research, which should be related to factors influencing the potential of ecological and economic competitiveness as a platform for regional development and formation of competitive advantages, are determined.

Ключові слова: еколого-економічна конкурентоспроможність, регіональна економіка, глобалізація, конкурентні переваги, потенціал еколого-економічної конкурентоспроможності

Ключевые слова: эколого-экономическая конкурентоспособность, региональная экономика, глобализация, конкурентные преимущества, потенциал эколого-экономической конкурентоспособности

Keywords: ecological and economic competitiveness, regional economics, globalization, competitive advantages, potential of ecological and economic competitiveness

ВСТУП

Екологія як наука розвивається швидкими темпами і, як і більшість, колись відокремлених теорій, нині, в умовах глобалізації, набуває оновленого змісту. Цей зміст супроводжує розвиток науки і техніки, галузей господарства та надання послуг, створення і функціонування підприємництва, сфер життя населення. Екологічний відтінок явищ і процесів вже давно перестав бути відокремлений від розвитку держави, науково-технічного прогресу та усіх сфер людської діяльності.

Нерозривний зв'язок екології з навколишнім природним середовищем та наслідками глобалізації, надає відповідного забарвлення й основним категоріям економічної науки.

Накопичувані протягом багатьох десятиліть екологічні наслідки глобалізації та пов'язані з ними проблеми, нині доводиться вирішувати за складних політичних та економічних умов. Глобалізація екологічних проблем ставить нові завдання щодо забезпечення механізмів адаптації економічної діяльності до від-

творювальних можливостей доквілля.

Проблеми екологічного розвитку є стимулюючою силою для узгодження економічного розвитку з навколишнім природним середовищем та законами природи. Тільки через адаптаційні підходи до розвитку природних систем, вибудовані антропогенними системами, можливий стійкий розвиток регіону. Тому питанням еколого-економічної конкурентоспроможності територій відводиться пріоритетна роль. Саме цей аспект відображає поєднання найважливіших глобальних категорій, які у поєднанні забезпечують ефективний та екологічно-безпечний розвиток локальних рівнів країни.

Дослідженню та формулюванню напрямів вирішення еколого-економічних проблем присвячені праці таких вчених, як О. Амоші, В. Буркинського, В. Вернадського, З. Герасимчука, Б. Данилишина, А. Долінського, О. Балацького, А. Бардася, В. Кравців, Л. Масловської, Л. Мельника, В. Трегобчука, В. Шевчука [1; 2; 3; 4]. Особливого значення для розвитку сучасного екологічно розвинутого підприємництва та досягнення оптимального поєднання територіального і галузевого аспектів управління у сфері промислового підприємства набули роботи таких зарубіжних авторів, як У. Айзарда, Р. Айреса, К. Боулдінга, Г. Дейлі, Р. Велфорда, К. Гофмана, Р. Коуза, Д.Л. Медоуз, Д.Х. Медоуз, М. Месаровича, А. Пігу, К. Ріхтера, Д. Форда, Дж. Форрестера [4]. Водночас існує багато невирішених питань щодо забезпечення розвитку еколого-економічних аспектів інвестицій, інновацій, інституційних засад та конкурентоспроможності, які потребують подальшого доопрацювання та розвитку.

МЕТОЮ СТАТТІ є висвітлення сутності та складових еколого-економічної конкурентоспроможності регіону.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: теоретичний аналіз та синтез тестового матеріалу, наукова абстракція, соціальні та якісні методи дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як правило, питання перспективи взаємодії суспільства і природи фактично зводиться до дилеми: або економічне зростання або екологічна безпека [5, с. 45]. Проблема такого вибору виникає, передусім, у слаборозвинених країн із вразливою економічно-політичною ситуацією, що не дозволяє забезпечити необхідний рівень інвестицій, ВВП, інноваційного розвитку, наукових розробок, тощо. Грошових потоків у таких країнах та їх регіонах недостатньо для забезпечення припливу екологічних інвестицій, як недостатньо їх і для відповідних розробок та їх впровадження. Перевага у такому разі віддається економічному зростанню у найближчій перспективі, екологічним проблемам відводиться другорядна роль та вирішуються вони в міру наявності вільних ресурсів.

Екологічний аспект економічного розвитку регіонів набуває тим більшої актуальності, чим більше темпи цього розвитку визначаються чинниками, що мають екологічну природу: обсягами споживання та способами використання природних ресурсів, обсягами відходів, що утворюються у регіоні, асиміляційним потенціалом навколишнього природного середовища.

Усі ці показники безпосередньо пов'язані з конкурентоспроможністю регіону, оскільки утворюються

на рівні території процесами відтворення, що підвищує актуальність дослідження цього напрямку.

Науковці стверджують, що найвища форма розвитку конкуренції – це конкуренція на основі інновацій, яка формує новий підхід до досліджень генези теорій конкуренції. Підвищити конкурентоспроможність, за їх переконанням, можна за рахунок нарощення конкурентних переваг в інноваціях [5, 6, 7]. При цьому, завданням економічного розвитку регіонів є формування та впровадження інноваційної моделі розвитку, що здатна забезпечити підвищення та поглиблення науково-технологічних знань та їх використання з метою зростання валового регіонального продукту, а завдяки цьому – забезпечити конкурентоспроможність регіонів країни.

Серед видів конкурентоспроможності регіону на особливу увагу заслуговує саме еколого-економічна, як наслідок світових глобалізаційних процесів та породжених ними екологічних проблем, інтеграційних процесів, зростання кількості населення та штамів хвороб, обсягів споживання ресурсів та зниження їх асиміляційного потенціалу. Цей вид конкурентоспроможності є логічним наслідком розвитку світової економічної системи, зростання потреб населення (як їх кількості, так і видів), погіршення стану навколишнього природного середовища та винятково актуальним для усіх регіонів країни.

Обґрунтуємо актуальність дослідження виокремленого автором виду – еколого-економічної конкурентоспроможності регіону через такі основні моменти:

1) у відкритій економічній системі та за умов глобалізації екологічна складова конкурентоспроможності є пріоритетною для оцінки як макропоказників розвитку країни, так і її регіонів, тому розробка передових науково обґрунтованих підходів, вибору технологій та методів щодо формування, підвищення та зміцнення конкурентоспроможності регіону безпосередньо пов'язана з усвідомленням взаємозалежності економіки та екології;

2) дослідження екологічної складової конкурентоспроможності регіону дозволить комплексно оцінювати перспективи та ризики споживання ресурсів, а отже, підвищити ефективність прогнозування показників конкурентоспроможності;

3) оцінка економіко-екологічної конкурентоспроможності за регіонами дозволить сформулювати напрями вирішення не лише економічних, але й екологічних проблем, що підвищить рівень і якість стратегій регіонального розвитку та сформулює еколого-економічний шлях розвитку для країни та її регіонів.

Автор пропонує розглядати *еколого-економічну конкурентоспроможність* як складну, динамічну, інтегровану системоутворюючу властивість економічної системи з урахуванням екологічних особливостей регіону, пов'язану з розвитком ринків, галузей господарювання, активізацією інноваційно-інвестиційних процесів й формуванням еколого-економічних конкурентних переваг у найближчій та віддаленій перспективі.

Еколого-економічна конкурентоспроможність території формується з груп складових, окремі з яких визначають її базовий потенціал, інші – потенціал можливих траєкторій розвитку. Співвідношення показни-

ків цих складових різне для кожного регіону та у кожний період часу, у який визначається конкурентоспроможність. Розглянемо *групи складових еколого-економічної конкурентоспроможності регіону*, які формуються внаслідок:

I група: географічних особливостей регіону – наявність природних ресурсів, кліматичні особливості, рельєф;

II група: асиміляційного потенціалу – здатність до компенсації впливу економічної системи на навколишнє природне середовище;

III група: ємності екологічної системи – споживання економічною системою регіону первинних природних ресурсів без зміни якості екологічної системи;

IV група: технологічної здатності економічної системи до створення і споживання екологічних альтернатив, аналогів природних ресурсів, вторинної сировини;

V група: економічного стимулювання інвестицій у екологічні інновації.

Дослідження передумов та особливостей формування еколого-економічної конкурентоспроможності регіону здійснюється на принципах: системності, архітектурності, інваріантності, невизначеності, розвитку пріоритетних галузей економіки. Характерною рисою в межах такого дослідження є виникнення взаємодіючих систем, які є складовими частинами цілого, а також домінуючих систем, які знищують та деформують вже існуючі системи. За таких умов архітектурність, тобто впорядкованість складових частин відіграє важливу роль і є обов'язковою. Характерною особливістю дос-

лідження екологічно-економічної конкурентоспроможності у регіонах є невизначеність відповідних процесів, вони є потенційними, динамічними і залежать від сукупності обставин та поєднання чинників впливу. Властивості таких процесів дійсні лише у короткий, конкретний та умовно сталий період часу. Тому, у регіонах дослідження зазначеного виду конкурентоспроможності слід здійснювати із урахуванням випадкового показника зміни чинників формування.

Екологічний складник здійснює важливий та особливий вплив на окремі галузі економічної діяльності. Розвинені галузі потребують більше ресурсів, приваблюють інвестиції, які дозволяють збільшити обсяги виробництва, вдосконалити якість продукції, прискорити її реалізацію тощо. Ці галузі стають першими у змаганні за ресурсами в багатьох регіонах одночасно. Це трапляється через традиції, наявність аналогічного позитивного досвіду в попередніх процесах інвестування, аналогічні успішні приклади капіталовкладень, швидкі строки окупності тощо. Водночас, екологічні чинники, які здійснюють визначальний вплив на конкурентоспроможність економіки регіону теж дублюються на різних територіях. Ці особливості можуть бути використані для здійснення дослідження еколого-економічної конкурентоспроможності як відносно сталі складові системи.

Зазначене свідчить про вплив на еколого-економічну конкурентоспроможність сукупності різних чинників, які автор пропонує систематизувати за допомогою поданої на рис. 1 класифікації.

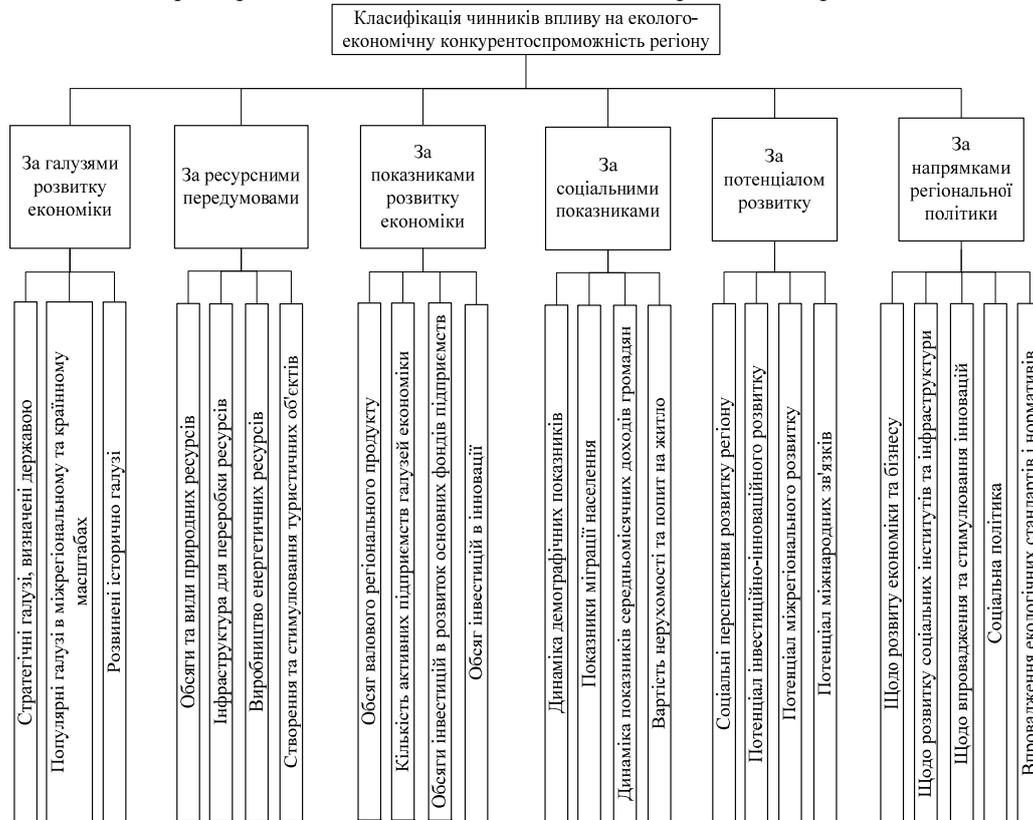

Рис. 1. Класифікація чинників впливу на еколого-економічну конкурентоспроможність регіону

Виходячи з наведеного доцільно зазначити, що потенціал еколого-економічної конкурентоспроможності регіону, який визначає рівень його конкурентоспроможності, формує основу для створення конкурентних

переваг. Специфічні чинники його формування забезпечують кожній адміністративній територіальній одиниці унікальний конкурентний статус. Дослідження цього потенціалу й першочергових чинників впливу

на еколого-економічну конкурентоспроможність є платформи для побудови системи управлінських технологій, програм регіонального розвитку, моделей, стратегій, тощо.

Конкурентна еколого-економічна перевага розуміється автором як сукупність відповідних чинників, які, у порівнянні з іншими територіальними утвореннями, забезпечують регіону економічну, соціальну, інноваційну, інвестиційну, інформаційну тощо привабливість на національному та світовому рівнях.

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах економічного розвитку дослідження еколого-економічної конкурентоспроможності регіону є актуальним та своєчасним. Його комплексність відображає наявні тенденції розвитку територій та реакцію на глобалізаційні процеси. Подальші розробки мають бути спрямовані на дослідження системи чинників, які формують еколого-економічний потенціал й конкурентні переваги.

Слід враховувати визначальний вплив макроекономічних чинників національного рівня, які створюють умови для розвитку і вдосконалення правової бази, ринку праці, бізнесу, впровадження екологічних стандартів.

Список використаних джерел

1. Амоша О.І. Проблеми вибору концепції розвитку вугільної промисловості України. *Економіка промисловості*. 2005. № 2. С. 32-38.
2. Долінський А.А. Энергозбереження та екологічні проблеми енергетики *Вісник НАН України*. 2006. № 10. С. 24-26.
3. Бардась А.В. Механізм формування інноваційної еколого-економічної стратегії вуглевидобувного підприємства. *Економічний простір*. 2015. № 97. С. 244-252.
4. Трегобчук В.М., Алимов О.М., Даниленко А.І. *Еко-*

номічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення. Київ: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. 540 с.

5. Кравцов В. *Современные научные подходы к окружающей среде и социальноэкономическому развитию* / под. ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна. Киев, Наукова думка, 1998. 480 с.

6. Причепя І.В. Інноваційні пріоритети формування стратегічних конкурентних переваг підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 3.

7. Хаустова К.М. Методика моделювання інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства. *Інноваційна економіка*. 2013. № 9'2 [47]. С. 62-69.

References

1. Amosha O.I. *Problems of choosing the concept of the development of the coal industry in Ukraine. Economy of industry*. 2005. Vol. 2, pp. 32-38. (in Ukrainian).
2. Dolinskyi A.A. *Energy saving and ecological problems of energy. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 2006. Vol. 10. pp. 24-26. (in Ukrainian).
3. Bardas A.V. *The mechanism of formation of innovative ecological-economic strategy of coal-mining enterprise. Economic space*, 2015. № 97. pp. 244-252. (in Ukrainian).
4. Treghobchuk V.M., Alimov O.M., Danylenko A.I. *Economic Development of Ukraine: Institutional and Resource Security*. Kyiv: Joint Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2005. 540 p. (in Ukrainian).
5. Kravtsov V. *Modern scientific approaches to the environment and socioeconomic development* / ed. L. Hens, L. Melnik, E. Bun. Kyiv: Scientific Opinion. 1998. 480 p. (in Russian).
6. Prychepa I.V. *Innovative priorities of formation of strategic competitive advantages of the enterprise. Effective economy*, 2014. № 3. (in Ukrainian).
7. Khaustova K.M. *Methodology of modeling of investment and innovation strategy of the enterprise. Innovative economy*. 2013. № 9'2 [47], pp. 62-69. (in Ukrainian).

АРТАМОНОВА

Наталія Саєвіна
nsart@ukr.net

УДК 005.2:316.775.2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В УПРАВЛІННІ МОНО- ТА МЕГАСТРУКТУРНИХ СУБ'ЄКТІВFEATURES OF COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES USING IN MONO-
AND MEGA STRUCTURAL SUBJECTS MANAGEMENTк.е.н., доцент, Одеський
національний політехнічний
університет

Розглянута сутність комунікативного менеджменту в контексті впровадження сучасних технологій у практику управління і адміністрування. Вказана сутність комунікативної політики компанії та особливості реалізації комунікативної стратегії у моно- та мегаструктурних суб'єктах. Обґрунтовано необхідність та розкрито можливості залучення комунікативних інструментів в управлінні і адмініструванні, таких як Е-послуги та краудінструменти для забезпечення стабільного розвитку бізнес-середовища, регіонів, держави та приєднання до європейських стандартів процесу управління.

* * *

Рассмотрена сущность коммуникативного менеджмента в контексте внедрения современных технологий в практику управления и администрирования. Определены суть коммуникативной политики компании и особенности реализации коммуникативной стратегии в моно- и мега структурных субъектах. Обоснована необходимость и раскрыты возможности внедрения коммуникативных инструментов в управлении и администрировании, таких как, Е-услуги и крауд-инструменты для обеспечения стабильного развития бизнес среды, регионов, государства и присоединения к европейским стандартам управления.

* * *

The essence of communicative management is considered in the context of introduction of modern technologies in practice of management and administration of economic, social, political processes, leaning against experience of the developed countries. An aim of work is research of influence of communicative technologies on providing of effective management the subjects of different levels. Certain essence of communicative politics of company and feature of realization of communicative strategy in mono and mega structural subjects. Possibility of the use of informatively administrative and crowd technologies is reasonable for providing of effective communications on the different levels of acceptance of administrative decisions. A necessity and possibilities of introduction of communicative instruments and reasonable, such as: E-service, crowd tools for stable development business environment, regions, state and tacking to the European standards of management. They will provide possibility of access to the quality products investing expert estimation of economic, ecological efficiency of administrative decisions. Introduction of communicative technologies will be provided receipt of synergetics effect taking into account economic, social and legal constituents. The chart of introduction of communicative instruments is presented in practice of administrative decisions. Introduction of communicative technologies will provide creation of bank of innovative ideas, forming of command of experts, search of possibilities for investing of the real projects in social, economic, ecological and humanitarian spheres of vital function.

Ключові слова: комунікативна політика, комунікативна стратегія, моно- та мегаструктурні суб'єкти, комунікативні технології, інформаційно-адміністративні послуги, краудінструменти

Ключевые слова: коммуникативная политика, коммуникативная стратегия, моно- и мегаструктурные субъекты, коммуникативные технологии, информационно-административные услуги, краудинструменты

Keywords: communicative politics, communicative strategy, mono and mega structural subjects, communicative technologies, informatively-administrative service, crowd tools

ВСТУП

Сучасні комунікативні технології є важливою складовою управлінської діяльності, впровадження яких має на меті: забезпечення взаєморозуміння окремими соціальними інституціями (організаціями) як моноструктурними, так і мегаструктурними; застосування сукупності накопичених у світовій практиці принципів, методів, інструментів та форм впливу комунікаторів на зміст потоків інформаційної взаємодії між людьми, групами, громадськими та політичними формуваннями, бізнес-структурами в процесі спілкування для досягнення цілей та завдань, ефективних управлінських рішень. Управляти комунікаціями означає:

- визначати цілі комунікацій;
- визначати шляхи та конкретні дії щодо їх досягнення;
- організувати, координувати та контролювати

процеси взаємодії комунікаторів (як окремих осіб, групи осіб, технічних, соціальних, політичних засобів для забезпечення комунікативного процесу).

Тому, комунікативний менеджмент – це суто управлінський процес, що має постійно розвиватись та поповнюватись інноваційними методами підтримки та впровадження сучасних комунікаційних технологій.

Комунікативні технології мають виконувати важливі функції, а саме:

- аналітично-прогностичну (аналіз, прогнозування, виявлення тенденцій);
- організаційно-управлінську (оперативне опрацювання управлінських рішень);
- комунікативно-інформаційну (досягнення взаєморозуміння, забезпечення інформацією);
- консультативно-методичну (розуміння наслідків застосування методів використання інформаційних ресурсів).

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є дослідження впливу комунікативних технологій на забезпечення ефективного управління моно- та мегаструктурними суб'єктами.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали конференцій та наукових статей зазначеного напрямку. При проведенні дослідження використовувались методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід.

РЕЗУЛЬТАТИ

Світова практика управління комунікативними процесами має значний арсенал принципів, методів та засобів для вирішення нагальних соціальних питань на різних рівнях взаємодії як в організаціях (бізнес-структурах), так і на рівнях політичних, урядових та інших. Комунікації вбудовані в усі види управлінської діяльності, сутність якої пов'язана з необхідністю постійної координації роботи підрозділів організації. Вертикальні та горизонтальні комунікації мають суттєве значення для функціонування організації. Вони створюють каркас комунікативної мережі організації, а саме, вертикальні зв'язки реалізують ієрархичний принцип будови організації, а комунікації горизонтальні реалізують координаційні принципи.

Комунікативна політика компанії – є сукупність запланованих або незапланованих повідомлень (меседжів) організації, які вона поширює у внутрішньому та зовнішньому середовищі, тобто, це система заходів щодо вирішення конкретних цілей організації: підтримка попиту, створення репутації, підтримка дій для забезпечення бажаного іміджу. В комунікаційній політиці виділяють напрями комунікативної стратегії, а саме: взаємодію з персоналом, ЗМІ, споживачами, інвесторами та фінансовими інституціями, з органами влади (лобіювання); зв'язки з контактними групами; екологічні зв'язки; кризові комунікації [1].

Реалізація комунікативної стратегії моно- або мегаструктурних суб'єктів потребує сучасних комунікативних інструментів, що застосовуються на базі сучасних інформаційних технологій і забезпечують різні суб'єкти публічного управління та бізнес-структур інформацією, електронними послугами, інвестуванням, експертними оцінками ефективності політичних, соціальних та бізнес-проектів.

Для моноструктур притаманні спрощені зв'язки, відносно низький рівень диверсифікації виробництва продукції, робіт, послуг та не високий, але, здебільшого, стабільний рівень соціально-економічного розвитку з незначними ризиками прояву кризи. Мегаструктури, навпаки, мають розвинені зв'язки із внутрішнім та зовнішнім середовищем, високий рівень диверсифікації, що мав би забезпечити економічне зростання, але існують великі ризики втрати фінансової стабільності як на базовому (виробничому) рівні, так і на рівні регіонального розвитку. Тому, сучасні комунікативні технології мають стабільний розвиток бізнес-середовища, регіонів та держави, в цілому, бо саме

вони притаманні впровадити новітні технології управління і адміністрування, забезпечити фінансування, отримати своєчасну та професійну експертну оцінку економічної та екологічної ефективності управлінських рішень різного рівня.

Дослідження свідчать, що існують напрями визначення сутності комунікативних технологій [2], а саме:

- управлінський, як засіб вирішення завдань управлінського характеру та механізм впровадження управлінських рішень;
- фінансово-економічний, як засіб реалізації між-суб'єктних відносин економічного спрямування;
- маркетинговий, як модель взаємодії суб'єктів ринкових відносин;
- інформаційний, як спосіб обміну інформацією та управління знаннями, впровадження яких призведуть до синергетичного ефекту, враховуючи соціальні, екологічні, правові складові.

Отже, розглянемо можливості сучасних інформаційно-адміністративних та краудсорсингових технологій для забезпечення ефективних комунікацій на різних рівнях взаємодії владних структур, бізнесу та громадянського суспільства. До них відносяться: електронні адміністративні послуги (Е-послуги) – “єдине вікно”, “єдиний офіс”, “універсам послуг”, “електронне місто”, “електронний уряд” та інструменти краудсорсингу (crowd tools) (рис. 1).

«Електронними послугами є різні види матеріальних і нематеріальних послуг, що надаються в електронній формі з використанням інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ), включаючи Інтернет». Також, під електронними послугами розуміють державні та муніципальні послуги, для надання яких використовуються ІКТ. Стосовно бізнесу, основними факторами успіху є швидкість та точність збору, обробки та передачі інформації і можливості ІКТ тут практично необмежені [4]. Враховуючи те, що користувачами послуг в електронному вигляді є підприємства, установи та організації, домашні господарства та громадяни, то даний вид послуг є багатофункціональним, за своєю суттю, і має багатопрофільний напрям. Впровадження послуг в електронному вигляді дало змогу бізнесовим організаціям змінити традиційні послуги, відділити їх від виробника, транспортувати їх на відстані та з низькими матеріальними витратами зберігати на електронних носіях, обмежити особистий контакт з клієнтами.

Адміністративні послуги в електронному вигляді – це ті послуги, які надаються за допомогою системи «Електронний Уряд», що забезпечує інформаційну взаємодію органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій [5]. Згідно з «Порядком надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» є чотири основні розділи: послуги для громадян, послуги для державних службовців, послуги для юридичних осіб та послуги для представників міжнародної спільноти.

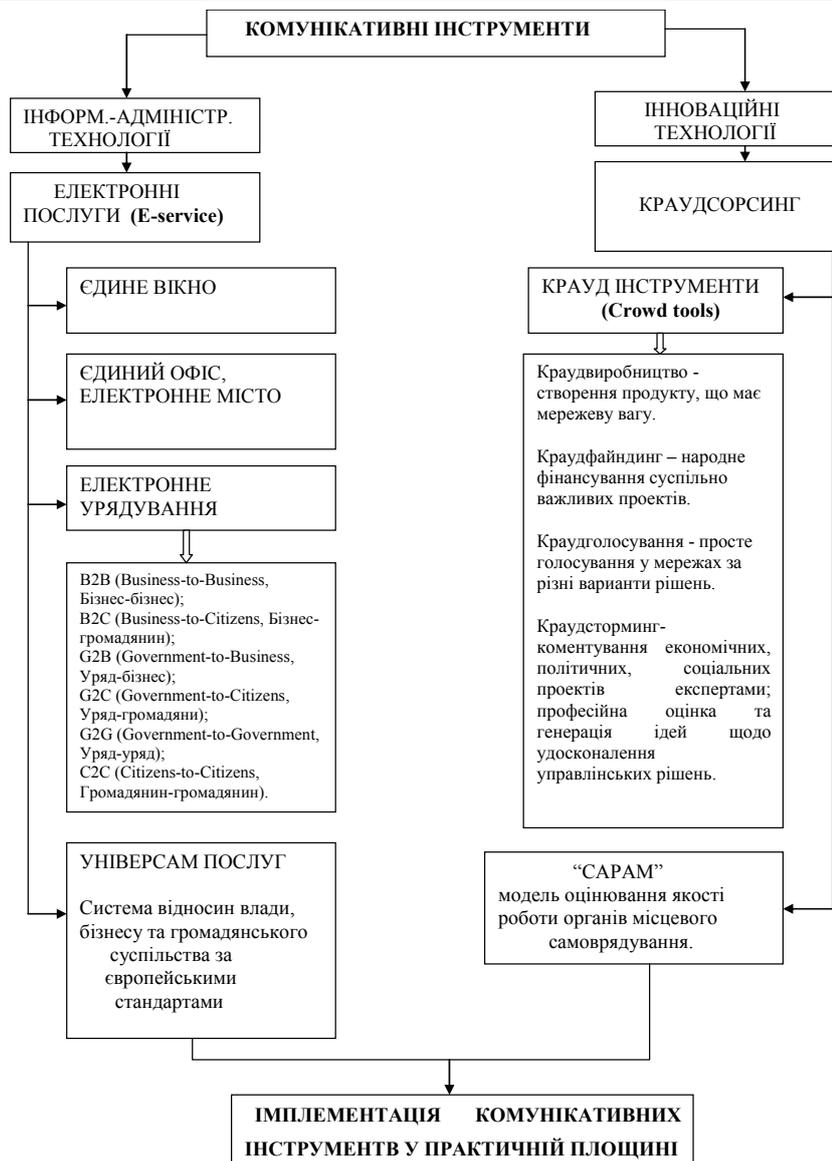

Рис. 1. Сучасні інструменти комунікативних технологій

Вони надаються за такими комунікативними сполученнями:

- B2B (Business-to-Business, Бізнес-бізнес) передбачає насамперед різні способи електронної взаємодії між бізнесовими організаціями;
- B2C (Business-to-Citizens, Бізнес-громадянин) характеризується тим, що споживачем послуги є приватна особа, яка, наприклад, здійснює продаж товарів та послуг через Інтернет;
- G2B (Government-to-Business, Уряд-бізнес) – обслуговування державного замовлення, бізнес-структури зможуть прийняти участь у тендері електронним способом;
- G2C (Government-to-Citizens, Уряд-громадянин) – різні види адміністративних послуг в електронному вигляді населенню;
- G2G (Government-to-Government, Уряд-уряд) – обмін даними через електронні обмінники між урядовими суб'єктами;
- C2C (Citizens-to-Citizens, Громадянин-громадянин) – електронні аукціони, дошки об'яв та інше.

В інформаційному та законодавчому просторі дуже часто використовуються терміни “єдине вікно”, “єди-

ний офіс”, принцип організаційної єдності. Однак, треба чітко розуміти саму суть цих термінів та різницю між ними, щоб не використовувати їх у випадках, де цього робити не можна.

Терміни “єдине вікно” та “єдиний офіс” почали використовувати в 2002-2004 рр. при започаткуванні принципово нової системи обслуговування місцевою владою суб'єктів господарювання задля видачі їм дозвільних документів. Тоді у ці поняття вкладалася ідея об'єднання усіх дозвільних служб в одному приміщенні, чим вагомо спрощувалось життя підприємцям при проходженні дозвільно-погоджувальних процедур.

Життя висувало різні варіанти реформ, але об'єднання “дозвільних” посадовців під одним дахом було найвдалішим. Ефект від цих ініціатив дав змогу в 2-3 рази скоротити грошові та часові витрати підприємців, які зверталися до “єдиних вікон” та “єдиних офісів”, експериментально створених при місцевих та райдержадміністраціях.

Принцип організаційної єдності поширюється на всі види документів дозвільного характеру, що видаються місцевими органами, і, за своєю суттю, полягає у фактичному об'єднанні принципів “єдиного вікна”

та "єдиного офісу".

Нині є прагнення розвинути систему взаємовідносин влади, бізнесу та населення, поширюючи європейські стандарти та вітчизняні напрацювання не лише на обслуговування підприємницького загалу, а й решти громадян. Для цього передбачено створення та функціонування "універсамів послуг", тобто пропонується поширити принцип "єдиного офісу" і на сферу надання адміністративних послуг, що надасть помітного поштовху у розбудові цієї системи та максимально наблизить цю сферу до громадян. Вищенаведені моделі та підходи вже набули практичного розвитку в країнах ЄС. Налагоджені комунікації між органами державної влади та населення, змога громадян брати активну участь у прийнятті управлінських рішень за допомогою сучасних геоінформаційних технологій, систем типу «електронне місто», запровадження системи «єдиного вікна» підвищує якість роботи органів виконавчої влади та спрощують процедуру надання адміністративних послуг. Наприклад, модель «САРАМ» була розроблена для оцінювання якості роботи місцевих органів влади, і визнана інноваційною розробкою у сфері управління.

Одним із актуальних комунікативних інструментів у сучасному житті розглядається краудсорсинг, який передбачає застосування колективного інтелекту та синергію взаємодії великої кількості людей. Він дозволяє агрегувати інформацію, досвід, знання, прогнози, пропозиції, оцінки експертів на рішення та дії влади різних рівнів щодо функціонування бізнес-середовища та громадянського суспільства задля забезпечення прозорості керування, якості політичних, економічних проектів та запобігання антикорупційним діям [3; 6].

Сучасні можливості інформаційних мереж дозволяють впроваджувати та розвивати різноманітні інноваційні технології краудсорсингу, а саме:

- краудвиробництво, тобто створення продукту, який має певну мережеву вагу, наприклад, рекламний або програмний продукти тощо;
- краудфайндінг – народне фінансування, тобто ідея, що передбачає відкритий пошук джерел фінансування серед широких кіл населення;
- краудголосування, що передбачає просте голосування у мережах за різні варіанти рішень, що пропонуються суспільству, та дозволяє зробити остаточне рішення прогнозованим та очікуваним суспільством;
- краудстормінг, який передбачає коментування економічних, політичних, соціальних проектів експертами, всебічну професійну оцінку та генерацію ідей щодо удосконалення управлінських рішень.

Головною мотиваційною складовою для участі у таких краудпроектах є

бажання суттєво поліпшити якість товарів, робіт, послуг, самореалізація, лідерство, визнання з боку колег. Впровадження крауд-інструментів в системі управління моно- та мегаструктурами можливе при слідуєчих умовах:

- 1) краудсорсинг не повинен розглядатися як політична компанія для суто формального впровадження інновацій;
- 2) передбачається активний режим роботи, а саме: щоденний моніторинг пропозицій, що поступають на

розгляд; постійний діалог з експертами; забезпечення прозорості результатів обговорення;

3) залучення спеціалістів, що володіють методологією, технікою краудсорсингу, програмами і засобами щодо безпеки на всіх етапах моделювання, прийняття та виконання рішень.

При виконанні вищезазначених умов, застосування комунікаційних технологій зможе забезпечити:

створення банку інноваційних реалістичних ідей; формування команди професійних експертів; оптимізацію термінів пошуку новітніх рішень та підготовки документів, що мають принципове суспільне та професійне значення;

підвищення ефективності бюджетних витрат за рахунок використання колективного розуму; позитивний управлінський імідж за рахунок впровадження сучасних управлінських технологій.

ВИСНОВКИ

В результаті проведених досліджень розглянуто можливість застосування сучасних інформаційно-адміністративних та краудсорсингових технологій для забезпечення ефективних комунікацій на різних рівнях прийняття управлінських рішень. Подальші дослідження у цьому напрямі мають суттєво розширити можливість застосування комунікативних інструментів, виходячи з орієнтації на приєднання України до світового та європейського простору, де активність громадян, суспільна експертиза та ефективний контроль є невід'ємною складовою процесу прийняття важливих стратегічних рішень.

Список використаних джерел

1. Власюк Г.В. *Коммуникационный менеджмент*. М.: МИИТ, 2011. 186 с.
2. Боднар А.В. *Інформація і комунікації в управлінні підприємством. Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. Вип. 3, Т. 2. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua> (дата звернення 01.10.2018).
3. Артамонова Н.С. *Впровадження інноваційних комунікативних інструментів в практику сучасного публічного адміністрування*. Зб. Статей ННЦ "Знання". Харків, 2016. Т. 2. с. 164-168.
4. Чемоданова О.Н. *Коммуникационный менеджмент как фактор повышения эффективности современной организации*. *Управленческие науки*. М.: CIBERLENINKA, 2013.
5. *Концепція розвитку електронного урядування в Україні*. URL: <http://www.dki.org.ua> (дата звернення 13.08.2018).
6. *Краудфандінг для бізнесу*. URL: msb.aval.ua/ru/news/?id=24794.

References

1. Vlasjuk H.V. *Communication of management*. Moscow: MIIT. 2011, 186 p. (in Russian)
2. Bodnar A.V. *Information and communication in enterprise management. Marketing and management innovation 2011*. Issue 3, Vol. 2. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua> (in Ukrainian)
3. Artamonova N.S. *Introduction of innovative communicative instruments in practice of public administration*. SRC "Znaniye". Kharkiv, Vol. 2. 2016. p. 164-168. (in Russian)
4. Chemodanova O.N. *Communication management is efficiency factor in the modern organization*. *Management science*. Moscow: CIBERLENINKA, 2013. (in Russian)
5. *The concept of development e-government in Ukraine*. URL: <http://www.dki.org.ua> (in Ukrainian)
6. *Crowdfunding for business*. URL: msb.aval.ua/ru/news/?id=24794 (in Russian)

БРОВКОВАОлена Георгіївна
beobachter@i.ua**ГОЦУЛЯК**

Олена Сергіївна

ТРОЯН

Анастасія Іванівна

к.е.н., с.н.с., доцент кафедри,
Одеський національний
політехнічний університетмагістрант, Одеський національний
політехнічний університетмагістрант, Одеський національний
політехнічний університет

УДК 65.012.009.12

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ
УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ****FORMATION OF A STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM FOR THE COMPETITIVENESS OF
UKRAINIAN ENTERPRISES**

Стаття присвячена проблемі формування системи стратегічного управління конкурентоспроможністю українських підприємств, розглядаються питання оцінки та зміцнення конкурентних позицій підприємств, ролі конкуренції та конкурентоспроможності в мінливих умовах ринкового середовища, аналізуються конкурентні переваги та фактори які їх забезпечують, вивчається механізм конкуренції та умови досягнення конкурентоспроможності з позиції системного підходу, визначаються складові стратегічного управління конкурентоспроможністю

* * *

Статья посвящена проблеме формирования системы стратегического управления украинских предприятий, рассматриваются вопросы оценки и усиления конкурентных позиций предприятий, роли конкуренции и конкурентоспособности в изменчивых условиях рыночной среды, анализируются конкурентные преимущества и факторы, которые их обеспечивают, изучается механизм конкуренции и условия достижения конкурентоспособности с позиции системного подхода, определяются составляющие стратегического управления конкурентоспособностью

* * *

The article is devoted to the problem of forming a strategic management system for Ukrainian enterprises, considers issues of evaluation and strategies to strengthen the competitive position of enterprises, the role of competition and competitiveness in the changing market environment, analyzes competitive advantages and the factors that ensure them, studies the mechanism of competition and the conditions for achieving competitiveness from the position of a system approach, determined by the components of the strategic management of competitiveness

The purpose of the work is to improve the system of strategic management of the competitiveness of Ukrainian enterprises.

The main information base for the writing of work were scientific works, materials of periodicals and Internet resources. In carrying out the research, methods of structural-logical and system analysis are used.

Competition is fundamental to the functioning of a market economy, since it is the main regulator of it. Any economic process reflects the competitive relationships of enterprises that compete among themselves through the production of goods and services. Subjects' behavior is rigidly determined by competitive influence: the subject takes only the niche that can be conquered in the fight against the rival, strengthening its competitive position.

One of the evaluation criteria of the competitive position of the enterprise is its competitiveness, the concept of which since the end of the last century was included in the category of the most important categories of economic science.

It has been established that competition is a subtle and flexible mechanism that ensures the efficiency, proportionality and dynamism of a market economy. In modern theory, several approaches to its definition are used: competition as a competition in the market; competition as an element of a market mechanism that provides a balance of supply and demand; competition as a criterion that determines the type of sectoral market.

It was determined that strategic management of enterprise competitiveness is a purposeful process of formation of a significant part of the market of consumer goods and consumer market, which provides the optimum level of competitiveness of the enterprise in order to achieve the effective functioning of entities and objects of the market in a competitive environment.

Ключові слова: конкуренція, механізм конкуренції, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, конкурентна позиція, стратегічне управління, системний підхід

Ключевые слова: конкуренция, механизм конкуренции, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, конкурентная позиция, стратегическое управление, системный подход

Keywords: competition, competition mechanism, competitiveness, competitive advantages, competitive position, strategic management, system approach

ВСТУП

Особливості сучасних ринкових відносин обумовили необхідність пошуку підприємствами напрямків розвитку, які забезпечують їм суттєві переваги перед конкурентами. Одним з таких напрямків є формування стратегії досягнення і забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємств, оскільки їх стійке функціонування у ринковій економіці визначається конкурентоспроможністю продукції та конку-

рентною позицією суб'єкта господарської діяльності.

Зміцнення конкурентних позицій сучасних вітчизняних підприємств є складним завданням, оскільки діяльність господарських суб'єктів перебуває у сфері потужного впливу багатьох чинників, які діють зазвичай одночасно із різним ступенем інтенсивності. Поряд із цим, досягнення та утримання міцних конкурентних позицій вітчизняними виробниками товарів народного споживання, зокрема, виробів продовольчої

групи, має особливе значення.

Питання конкурентного позиціонування підприємств протягом багатьох десятиріч досліджувались такими видатними науковцями, як Дж. Блайт, Д. Джоббер, Дж. Еванс, М. Портер, А. Стрікланд, А. Томпсон та ін..

Питання оцінки та стратегії зміцнення конкурентних позицій підприємств за умов мінливості конкурентного середовища досліджуються у працях вітчизняних вчених та науковців: В.І. Абрамова, В.Г. Герасимчук, О.П. Гош, Ю.В. Іванова, А.В. Савчука, В.Л. Корінсва, А.Ф. Павленко, О.С. Шнипка та ін..

Однак проблема як формувати систему стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств не досліджувалася.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні системи стратегічного управління конкурентоспроможністю українських підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною інформаційною базою під час написання роботи стали наукові праці, матеріали періодичних видань та Інтернет-ресурси. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного та системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конкуренція має фундаментальне значення для функціонування ринкової економіки, оскільки є головним її регулятором. Будь-який економічний процес відображає конкурентні відносини підприємств, які конкурують між собою через виробництво товарів та послуг. Поведінка суб'єктів жорстко задається конкурентним впливом: суб'єкт займає тільки ту нішу, яку вдається завоювати у боротьбі із суперником, посилюючи свої конкурентні позиції.

Одним з оціночних критеріїв конкурентної позиції підприємства є його конкурентоспроможність, поняття якої з кінця минулого століття ввійшло у розряд найважливіших категорій економічної науки.

Дослідник природи конкуренції та конкурентоспроможності М. Портер підкреслює, що в основі економіки лежать конкурентні сили, а рівень конкуренції залежить від взаємодії п'яти основних сил [5, с. 43-46]: суперництво між існуючими конкурентами; ринкова влада продавця; ринкова влада споживачів; загроза вторгнення нових конкурентів; загроза появи продуктів-замінників чи послуг-замінників.

У кожній галузі конкуренцію формують різні сили, оскільки вона має набір фундаментальних економічних і технічних характеристик, які і слугують джерелом впливу означених сил. Підприємство з метою адаптації до конкурентного середовища, повинно враховувати індикатори, які це середовище формують.

Слід погодитися, що вказаний підхід до визначення конкуренції може бути застосований для будь-якого виду бізнесу, і в наших подальших дослідженнях цей постулат буде закладено в основу міркувань щодо стійкості кожної конкурентної сили у визначенні ринкової позиції підприємства та його адаптації до конкурентного середовища як основи розробки стратегії розвитку господарського суб'єкта.

Отже, класична ринкова конкуренція зводиться до змагання підприємств за залучення покупця у сфері цін

чи інших матеріальних мотивів на конкретному ринку.

У сучасних дослідженнях ролі конкуренції в системі ринкових відносин відводиться досить важливе місце як механізму поступального економічного розвитку. Так, дослідник О.П. Гош підкреслює, що сучасний ринок діє остільки, оскільки піддається впливу конкуренції між учасниками обміну [2, с. 75].

Ринкову конкуренцію можна кваліфікувати як економічне змагання за досягнення кращих результатів у галузі певної діяльності, боротьбу за більш вигідні умови господарювання та одержання найвищого прибутку. З цієї позиції конкуренція розглядається як безпосередня взаємодія суб'єктів на ринку; боротьба за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, яка ведеться і розвивається тільки на доступних їм сегментах ринку.

О.С. Шнипка розглядає конкуренцію як загальну взаємодію суб'єктів господарювання, що супроводжується процвітанням одних і занепадом або банкрутством інших [7, с. 43]. Тим самим конкуренція демонструє свою сутність як конфлікт, в якому перемагає більш конкурентоспроможний агент ринку. Саме ці відносини сучасна наука розглядає як рушійну силу економічного прогресу.

Ю.В. Іванов акцентує увагу на конкуренції як боротьбі за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, яка ведеться підприємствами на певних сегментах ринку [3, с. 98].

Конкуренція є дуже тонким і гнучким механізмом, що забезпечує ефективність, пропорційність і динамічність ринкової економіки. Не всі суб'єкти від скорочення попиту на товар чи послуги страждають однаково. Найбільше втрачають неефективні виробництва, виробники неякісної продукції тощо. Сильні ж компанії можуть процвітати і в нелегкі часи, оскільки до них відходять сегменти, втрачені зорезаними конкурентами. Гнучкість механізму проявляється в його миттєвій реакції на зміни конкурентного середовища.

Вивчення механізму конкуренції є важливим моментом при врахуванні її особливостей для формування стратегії розвитку. З цієї позиції доцільно узагальнити його зміст за джерелами конкурентної переваги, об'єктами, суб'єктами, предметом конкуренції, методами конкурентної боротьби, особливостями конкуренції, методами оцінки конкурентної ситуації, моделями конкуренції.

Така спроба представити механізм конкуренції викликає дискусію щодо наповнення структурних елементів і їх змісту, особливо стосовно моделей конкуренції, проте дозволяє відмітити, що конкуренція є складним багатомірним явищем і оцінювати її необхідно як життєво важливу і найбільш потужну силу розвитку економіки.

Сучасні ринкові відносини характеризуються виникненням нового типу конкуренції. У механізмі конкуренції першості набуває широта охоплення потреб клієнтів, тобто формується асортимент, який розраховано на залучення споживачів з різних майнових верств. У конкуренцію вступають різні за масштабом підприємства, орієнтовані на задоволення одних і тих споживачів. Успіх в новій конкуренції залежить не стільки від ефективності виробничої системи, скільки від швидкості реакції на ринкові тенденції.

Рис. 1. Механізм конкуренції [6]

Таким чином, при визначенні конкуренції використовується декілька підходів:

- конкуренція як змагання на ринку (поведінкове трактування конкуренції);
- конкуренція як елемент ринкового механізму, що забезпечує рівновагу попиту і пропозиції (функціональне трактування конкуренції);
- конкуренція як критерій, що визначає тип галузевого ринку (структурне трактування конкуренції).

Стосовно сфери виробництва споживчих товарів кожен з підходів має місце і буде використано нами:

- поведінковий – при визначенні стратегічних типів підприємств хлібопекарної галузі;
- функціональний – при визначенні впливу кон'юнктури ринку виробництва споживчих товарів на стратегічний розвиток підприємств;
- структурний – при формуванні програми досягнення стійкої конкурентоспроможності регіонально орієнтованих підприємств.

Формуючи модель конкурентоспроможності в сучасній ринковій економіці, дослідники підходили до визначення цієї категорії у площині поняття "бути здатним до конкуренції", оскільки в основу конкуренції покладено суперництво економічних суб'єктів.

Посилення світової конкуренції через науково-технічний розвиток і глобалізацію призвело до змін характеру конкурентних відносин. Для того, щоб мати ринкову перевагу, необхідно було розробити нові теоретичні концепції, які сприяли б ефективному утриманню першості.

Вчені-економісти, які досліджують шляхи розвитку сучасної економіки, розглядають конкуренцію як сукупність конкурентних сил, що впливають на суб'єкт господарської діяльності. Систематизація цих сил і виявлення ступеня впливу кожної з них на підприємство – важливий фактор забезпечення конкуренто-

спроможності.

За визначенням М. Портера, конкурентоспроможність підприємства – це можливість добиватися конкурентних переваг і утримувати їх у певних сферах [5, с. 208]. О. Савчук вказує, що конкурентоспроможність підприємства проявляється у можливості в певній діяльності, сфері функціонування [6, с. 58]. Для промислового підприємства автор розглядає конкурентоспроможність як наявність у нього властивостей, що формують переваги у конкуренції з іншими підприємствами за відповідні ресурси і споживача. Підприємство розглядається як опосередкований учасник конкуренції за споживача, а, отже, основним інструментом у процесі формування конкурентоспроможності є продукція. Забезпеченість ресурсами в результаті економічного суперництва між підприємствами досягається за рахунок реалізації механізмів конкурентних відносин на ринках праці, інвестицій, сировини тощо. Підприємство як одна з ланок економічної системи має за мету досягнення певних цілей у процесі функціонування. Зіткнення інтересів різних суб'єктів господарювання під час реалізації поставлених цілей є необхідною умовою формування конкурентоспроможності.

Можна погодитися з будь-яким приведеним визначенням з обмовкою на специфіку досліджуваної авторами сфери і окреслити декілька підходів до формування категорії „конкурентоспроможність”:

- посилення на мотивацію суб'єкта, яка, власне, визначає конкурентну поведінку підприємства на ринку;
- наявність необхідного ресурсного потенціалу для реалізації стратегічних цілей функціонування господарюючого суб'єкта;
- можливість і спроможність протистояти конкурентам.

На думку авторів, конкурентоспроможність суб'єкта

господарської діяльності залежить від ефективності його діяльності і визначається сучасними технологіями, пропозицією якісної продукції за прийнятною ціною, оптимальною організацією менеджменту, наявністю інноваційної підприємницької ідеї та іншими економічними і технічними характеристиками, що підтверджується нашими попередніми дослідженнями, або, іншими словами, конкурентоспроможність – це спроможність підприємства зберігати або розширювати конкурентні позиції на цільовому ринку в процесі адаптації до мінливого конкурентного середовища функціонування через співвідношення ціна / якість продукції як точки перетину інтересів виробника і споживача, що показує момент узгодженості між пропозицією і попитом.

Конкурентне середовище в Україні характеризується певними особливостями і тенденціями, які пов'язані з фактором посилення конкуренції. За розрахунками фахівців Антимонопольного комітету, більше половини продукції виробляється суб'єктами господарювання, що працюють на загальнодержавних і регіональних ринках з конкурентною структурою. Частка підприємств, що діють на монополізованих ринках, зменшилася до третини.

По мірі розвитку конкуренції на ринку зростає частка домінуючих підприємств, що своїми монополістичними діями спричиняють проблеми, які неможливо вирішити без регулювання господарських про-

цесів з боку держави. Проте, в умовах посилення конкуренції все частіше спостерігається використання неправомірної діяльності при досягненні суб'єктами господарювання своїх цілей. Завдання держави – за допомогою регулювання економічних процесів сприяти забезпеченню безбитковості діяльності підприємств.

У сучасній ринковій економіці, що характеризується гострою конкурентною боротьбою на ринку, тільки те підприємство може розраховувати на успіх, яке відслідковує ситуацію на ринку. І в цьому сенсі виникає необхідність аналізувати рівень конкуренції на конкретному товарному ринку.

Узагальнення досвіду дозволяє визначити структуру ринку за рівнем концентрації на основі певних індексів: чим вище ступінь концентрації, тим більшою мірою підприємства залежать одне від одного.

Найважливішою проблемою, від якої залежить успішність чи, навпаки, загроза закриття, є забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

У цьому напрямку розглянемо проблему з двох позицій: як використати зовнішні умови, в яких функціонує підприємство, та внутрішні можливості, від яких залежить ефективність бізнесу для досягнення достатнього рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації економіки.

На наш погляд, проблема вирішується забезпеченням трьох складових: безпеки, якості, конкурентної переваги (рис. 2).

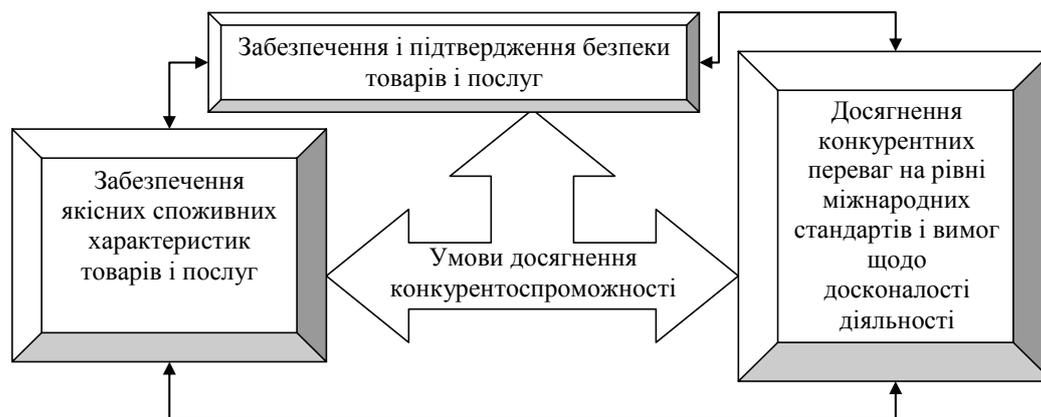

Рис. 2. Умови досягнення конкурентоспроможності підприємств [8]

Забезпечення безпеки товарів та послуг вирішується декількома способами і, перш за все, введенням технічних регламентів, які встановлюють обов'язкові вимоги держави до продукції. Для цього необхідно: реформувати державну систему стандартизації та сертифікації, яка дозволила б підтверджувати безпеку вітчизняної продукції відповідно до міжнародних стандартів; розробити заходи, які попереджували б постачання небезпечної продукції.

Звичайно, ця проблема може бути вирішена на рівні держави і належить до державної регулюючої функції, але підприємства повинні розуміти, що технічне регулювання не гарантує конкурентоспроможності виробників, оскільки продукція споживається не тільки тому, що вона безпечна.

Це означає, що до продукції ставляться й інші вимоги, зокрема досягнення певного рівня якості. У цьому плані необхідна ретельна робота менеджменту

підприємства всіх рівнів стосовно прагнення випускати якісну продукцію на засадах стандартів ISO та досягнення відповідності вимогам державних стандартів. Такий підхід здатний забезпечити конкурентоспроможність, але теж частково, оскільки при рівній пропозиції у споживача є можливість обирати товари, відаючи перевагу кращим виробникам, тобто тим, що мають конкурентну перевагу. Це означає, що пропозиція товарів повинна перевищувати аналогічну пропозицію конкурентів за рахунок постійних удосконалень.

Пропонується розглядати конкурентоспроможність з позиції системного підходу, маючи на увазі, що система – це сукупність елементів, які об'єднані в єдину субстанцію для вирішення конкретних завдань. Отже, з одного боку, підприємство слід розглядати як самостійний суб'єкт господарської діяльності, що складається з функціональних підсистем, а з іншого – як

елемент загальної системи національної економіки, що входить в неї на принципі ієрархічності.

У центрі конкурентної боротьби знаходяться конкуруючі суб'єкти, конкурентна перевага кожного з них є індикатором конкуренції. Залежно від ринкової ситуації, умов конкурентного середовища, рівня конкурентних переваг, методів конкурентного суперництва підприємство може обирати будь-яку модель поведінки, але його дії врешті-решт будуть визначатися

стратегією розвитку, орієнтованою на забезпечення конкурентоспроможності.

Взаємопов'язаний ланцюг економічних категорій, які характеризують і визначають ринкову економіку, є системою економічних взаємозалежностей дій і взаємовідносин суб'єктів ринкової економіки, яка і представляє конкуренцію та конкурентоспроможність у системі ринкових відносин (рис. 3).

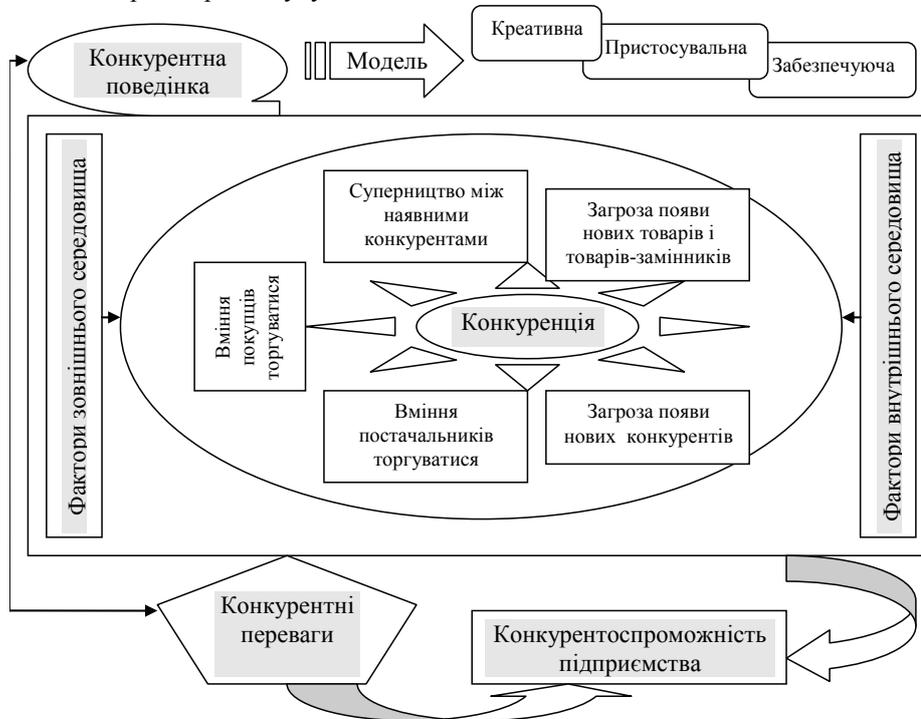

Рис. 3. Конкуренція і конкурентоспроможність підприємства в системі ринкових відносин [4]

Значне посилення конкуренції, викликане докорінними змінами в конкурентній боротьбі, обумовило створення нових підходів до вивчення сучасної конкуренції, результатом чого стала розробка основних положень теорії конкурентоспроможності.

У сучасних умовах успіх функціонування підприємства на ринку визначається рівнем його конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність є економічною категорією, яка передбачає здатність суб'єкта господарської діяльності впливати на ринкову ситуацію у власних інтересах, забезпечувати ефективність функціонування у конкурентному середовищі та спроможність виробляти продукцію, яка задовольняє вимоги споживача при відносно невисокому рівні витрат.

Проте для практичного застосування такого підходу необхідна кількісна характеристика конкурентоспроможності за її рівнем, яка значно спростила б процедуру оцінки та надала можливість визначати перевагу одного суб'єкта порівняно з іншим. Оцінка рівня конкурентоспроможності залежить від набору складових елементів, які описують основні напрями діяльності підприємства.

Тому формування основних принципів, найбільш важливих критеріїв, методичних положень та етапів оцінки конкурентоспроможності є завданням нашого подальшого розвитку теорії конкурентоспроможності.

Необхідність його розв'язання пояснюється тим, що стійке функціонування підприємств в ринковій економіці визначається конкурентоспроможністю їх продукції та конкурентною позицією суб'єкта господарської діяльності.

Разом з тим, значну роль в процесі завоювання та розширення сегменту певного товарного ринку відіграє вміння менеджменту оцінювати ситуацію та вибирати цільові ринки позиціонування продукції. Сучасна практика діяльності українських підприємств показує, що втрати конкурентних позицій, частіше всього, відбуваються через недостатній рівень підготовки менеджменту та відсутність систематизації теоретичних і практичних напрацювань в області стратегічного управління.

Рівень забезпечення конкурентоспроможності підприємства залежить від ступеня обґрунтованості управлінських рішень. Чим вище обґрунтованість методів управління і якість управлінських рішень, тим менше комерційний ризик ринкового суб'єкта.

Звідси логічним є припущення, що конкурентоспроможністю необхідно управляти, а отже, основне завдання полягає у розробці наукових підходів і принципів управління нею.

За результатами наших досліджень необхідність узагальнення підходів сучасної наукової думки щодо ролі менеджменту у забезпеченні конкурентоспро-

можності підприємства виникає у зв'язку з недостатнім опрацюванням у сфері виробництва споживчих товарів:

- стандартизованих понять щодо визначення конкурентоспроможності підприємства;
- систематизованих принципів, методів управління конкурентоспроможністю в системі менеджменту;
- конкретного механізму її забезпечення.

Виходячи з цього, для вирішення питань, пов'язаних з указаними аспектами та ефективністю управлінських рішень, розглянемо наукові підходи до досліджуваної проблеми в рамках системи менеджменту, виходячи з того, що неякісно розрахована менеджерами підприємства стратегія і тактика його діяльності та конкурентоспроможність продукції, у майбутньому принесе великі втрати.

Виходячи з теоретичних положень і особливостей ринкової конкуренції, систему стратегічного управління конкурентоспроможністю можна подати у вигляді моделі, побудованій за агрегатним принципом.

Наприклад, виходячи з цільової функції підприємства хлібопекарної галузі на ринку, яка пов'язана з його товарною спеціалізацією, з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів та аналізу потенційних можливостей, встановлюються стратегічні цілі. Вони синхронізуються в планах всіх підсистем, які повинні досягнути поставлених цілей.

Розроблена стратегія реалізується функціональними підсистемами, оцінка ефективності основана на критеріях: ситуація на підприємстві не погіршилася; на підприємстві не зменшився обсяг діяльності і є воно прибутковим; конкурентна позиція не змінилася або зміцнилася. У разі іншої ситуації менеджмент повертається до зовнішніх і внутрішніх джерел інформації для коригування чи зміни стратегічних цілей.

Виходячи з вищевикладеного, зазначимо, що стратегічне управління конкурентоспроможністю включає такі елементи:

- стратегічний аналіз;
- стратегічний вибір або прогнозування;
- стратегічна реалізація.

Одним з напрямів процесу управління є стратегічне прогнозування діяльності підприємства в умовах конкурентного середовища, яке на сучасному етапі економічного розвитку стає об'єктивною необхідністю. Швидкі технологічні зрушення, складні соціально-економічні проблеми, нестабільність, динамічні ринкові та конкурентні умови створюють обставини, в яких підприємства повинні приділяти постійну увагу оцінці перспектив їх діяльності.

ВИСНОВКИ

Установлено, що конкуренція є тонким і гнучким механізмом, який забезпечує ефективність, пропорційність і динамічність ринкової економіки. В сучасній теорії використовується декілька підходів до її визначення: конкуренція як змагання на ринку (поведінкове трактування конкуренції); конкуренція як елемент ринкового механізму, що забезпечує рівновагу попиту і пропозиції (функціональне трактування конкуренції); конкуренція як критерій, що визначає тип галузевого ринку (структурне трактування конкуренції).

Доведено, що конкуренцію і конкурентоспроможність

в сучасних ринкових відносинах можна уявити як систему економічних взаємозалежних дій і взаємовідносин суб'єктів ринкової економіки: в центрі конкурентної боротьби знаходяться конкуруючі суб'єкти, конкурентна перевага кожного з них є індикатором конкуренції.

Визначено, що стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств являє собою цілеспрямований процес формування вагової частини ринку виробництва споживчих товарів та споживчого ринку, який забезпечує оптимальний рівень конкурентоспроможності підприємства з метою досягнення ефективності функціонування суб'єктів і об'єктів ринку у конкурентному середовищі.

Доведено, що конкурентні переваги – це здатність підприємства зміцнювати конкурентну позицію підприємства, пристосування видів його діяльності до обраної стратегії, вибору політики відносин до конкурентів, швидкої реакції на зміни у конкурентному середовищі діяльності. Стійка конкурентна перевага в умовах стратегічної конвергенції підприємств хлібопекарної галузі полягає у здатності до більш швидкого, порівняно з конкурентами, стратегічного пристосування і стратегічної еластичності до зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування.

Список використаних джерел

1. Герасимчук В.Г. *Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання*. Київ, 2011. 360 с.
2. Гош О.П. *Рынок как средство возрождения переходной экономики Украины. Экономика Украины*. 2009. № 9. С. 75-82.
3. Іванов Ю.В. *Конкуренція як чинник розвитку ринку товарів та послуг // Регіональні перспективи*. 2009. № 9-10. С. 98-99.
4. Панченко М.О., Городецька Т.Б. *Методика забезпечення якості продукції в маркетинговому середовищі. Економіка: реалії часу*. 2013. №3(8). URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.htm> (дата звернення: 01.10.2018)
5. Портер М.Е. *Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов*. Москва, 2009. 454 с.
6. Савчук А.В. *Системный подход к анализу конкурентоспособности промышленного предприятия. Економіст*. 2008. № 12. С. 58-61.
7. Шнипко О.С. *Конкуренція як специфічна форма конфлікту і співіснування суб'єктів ринку. Економіка і прогнозування*. 2005. № 1. С. 33.

References

1. Herasimchuk V.H. *Strategic management of the enterprise. Graphic model*, Kyiv: KNEU, 2011. 360 p (in Ukrainian)
2. Hosh A.P. *Market as a means of reviving the transition economy of Ukraine. Economy of Ukraine*. 2009. №9. pp. 75-82. (in Russian)
3. Ivanov Yu.V. *Competition as a factor in the development of the market for goods and services. Regional perspectives*. 2009. № 9-10. p. 98-99. (in Ukrainian)
4. Panchenko M.O., Gorodetska T.B. *Methods of safeguarding products in marketing marketing // Ekonomika: real hour*. 2013. № 3(8). URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.htm> (in Ukrainian)
5. Porter M.E. *Competitive strategy: A method of analyzing industries and competitors*. Moscow, 2009. 454 p (in Russian)
6. Savchuk A.V. *A systematic approach to the analysis of the competitiveness of industrial enterprises. Economist*. 2008. № 12. pp. 58-61. (in Russian)
7. Shnipko O.S. *Competition is specific to the form of conflict and the subconference of the market. Economic and Forecast*. 2005. № 1. p. 33. (in Ukrainian)

ОЗЕРСЬКИЙ
Ігор Володимирович
ozerskuy-i-v@ukr.net

УДК 347.962.2

д.ю.н., доцент, професор кафедри,
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

COMPENSATION OF MORAL DAMAGE IN CIVIL PROCEEDINGS

Досліджено теоретичні та практичні питання відшкодування моральної шкоди у цивільному судочинстві на ґрунті вивчення матеріалів судових справ національних судів та аналізу рішень Європейського суду з прав людини. У контексті означеного пропонується авторський підхід в застосуванні норм цивільного процесуального законодавства щодо оптимізації механізму відшкодування моральної шкоди. Автором наголошується про необхідність врахування судом висновків спеціалістів-психологів чи експертів у галузі права з питань визначення рівня спричинення моральної шкоди особі, що відповідатиме принципу справедливого судового розгляду.

* * *

Исследованы теоретические и практические вопросы возмещения морального ущерба в гражданском судопроизводстве на основе изучения судебных дел национальных судов и анализа решений Европейского суда по правам человека. В контексте изложенного предлагается авторский подход в применении норм гражданского процессуального законодательства касательно оптимизации механизма возмещения морального ущерба. Автором отмечается необходимость учета судом заключений специалистов-психологов или экспертов в отрасли права по вопросам определения уровня причинения морального ущерба лицу, что будет соответствовать принципу справедливого судебного рассмотрения.

* * *

The theoretical and practical questions of compensation for moral damage in civil legal proceedings on the basis of studying materials of court cases of national courts and analysis of judgments of the European Court of Human Rights are researched. In the context of the above, an author's approach in applying the norms of civil procedural legislation to optimize the mechanism of compensation for moral damage is proposed. The author stresses the need for the court to take into consideration the conclusions of psychologists or experts in the field of law on determining the level of moral harm to a person who is consistent with the principle of fair trial. As for the advice provision (conclusion, excerpt from a protocol etc.) of a psychologist to the evidence status in a civil case, there are important arguments in favor of this that laid in the relevant procedural law by the legislator. The legislator in Part 1 of Art. 76 (name - "Evidence") of the CPC of Ukraine has written that evidences are any data on the basis of which the court establishes the presence or absence of circumstances (facts) which are substantiating the demands and objections of the participants of the case, and other circumstances that are relevant for the resolution of the case. In this case, the plaintiff should give the court a conclusion of the individual psychological consultation or extraction from the protocol of such psychological examination, which will determine the degree of moral hazard and the statement (definition) of its size in cash equivalent. Such a conclusion should preferably be filed together with a statement of claim or separately by way of a statement of claim under Art. 83 of the CPC of Ukraine about admission as evidence of causing non-pecuniary damage to materials of the case "extraction of the protocol of the individual psychological. We believe that the mechanism for providing compensation for moral harm to a person in the course of civil proceedings should take place, in addition to the conclusion of a specialist (expert) - a psychologist and other circumstances determined by the Law, also taking into account the amount of salary established by the legislation at the moment of consideration of the case by the court for each month of stay of the plaintiff in a state dispute (conflict) with the defendant.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, моральна шкода, суд, психологічні знання, експертиза, формула, розмір шкоди

Keywords: European Court of Human Rights, moral damage, court, psychological knowledge, expertise (examination), formula, the amount of damage

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, моральный ущерб, суд, психологические знания, экспертиза, формула, размер ущерба

ВСТУП

Законом України від 06.05.93 р. № 3188-ХІІ «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» передбачено такий спосіб захисту цивільних особистих прав як компенсація моральної шкоди. Чинний ЦК України (435-15) зберігає зазначений спосіб захисту цивільних особистих прав споживачів шляхом компенсації моральної шкоди. Моральна шкода полягає (ст. 23 Цивільного кодексу України): у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з проти-

правною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Більш широко розкрито поняття та зміст моральної шкоди у Листі Міністиції України від 13.05.2004 № 35-13/797, де під моральною шкодою розуміються втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Тут визначена і мета психологічної експертизи моральної шкоди, а саме: наявність/відсутність моральних страждань внаслідок

«незаконних дій, або бездіяльності інших осіб»; причинний зв'язок між ситуацією спричинення шкоди та стражданнями; встановлення, в чому саме полягають моральні страждання в юридично визначених обставинах; інтенсивність, глибина та тривалість страждань [1].

Окремим організаційно – правовим та психологічним аспектам проблеми відшкодування моральної шкоди у цивільному судочинстві присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М. Глянтича, М. Костицького, В. Коновалової, Г. Коваленко, В. Петренка, В. Марчака, С. Шимона та ін., проте наявний стан дієвого механізму застосування процесуальних норм оновленого ЦПК України у частині відшкодування моральної шкоди потребує удосконалення.

МЕТА РОБОТИ

Головною метою цієї роботи є опрацювання окремих положень оновленого Цивільного процесуального кодексу у частині вироблення оптимального механізму відшкодування моральної шкоди.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використовувалися методи системного аналізу (*уможливив здійснити аналіз фундаментальних положень сучасної теорії цивілістичної науки, юридичної психології, законодавчих та нормативних актів України*), а також наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем відшкодування моральної шкоди у цивільному судочинстві; формально-юридичний (*для співставлення рішень національних судів реаліям міжнародних стандартів у цій царині*); абстрактно-логічний (*для формулювання висновків*).

РЕЗУЛЬТАТИ

Моральна шкода, згідно постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4, це: «...втрата немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб...». Наразі, після прийняття суттєвих змін до Цивільного процесуального кодексу України, перед споживачем будь-якої послуги у разі оскарження її неналежного, неякісного надання в порядку цивільного судочинства виникає проблема залучення до означеного процесу психологічних знань для визначення розміру (міри, ступеня) відшкодування моральної шкоди.

Як відомо, про завдану моральну шкоду можуть свідчати такі характеристики як: тривалість суперечки між споживачем (позивачем) та виготовлювачем з приводу усунення порушень умов договору або вимог законодавства про захист прав споживачів; кількість часу, витраченого позивачем на вирішення питання щодо виконання робіт (послуг), підготовку заяв, скарг, в тому числі до суду; наявність факту розладу здоров'я, спричиненого ситуацією, пов'язаною із невиконанням зобов'язань тощо [2].

Раніше, в Цивільному процесі України (до грудня 2017 р.) за клопотанням позивача (споживача) можна було залучити спеціаліста (у нашому разі психолога), котрим згідно ч. 1 ст. 54 ЦПК України була особа, яка володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що по-

требують відповідних спеціальних знань і навиків. Відтак, позивач у цьому разі міг скористатися у суді усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями (висновками) спеціаліста–психолога (ч. 1 ст. 190 ЦПК України) у частині визначення розміру та ступеня нанесення моральної шкоди, і таким чином обійти більш складнішу процедуру призначення та проведення з цього приводу судово-психологічної експертизи, процедурні аспекти проведення якої регламентуються в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень (Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5) далі «Інструкції» [3].

В «Інструкції» регламентується порядок проведення судових психологічних експертиз, зокрема в п. 152 закріплено, що при проведенні судових психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики та їх авторські модифікації, що пройшли апробацію та відбираються з урахуванням специфіки судових експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою. З-поміж викристалізованого орієнтовного переліку питань, які можна поставити судовому психологу експерту (спеціалісту), в «Інструкції» передбачено й такі: «Чи спричинені Н страждання (моральна шкода) за умов ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджуються у справі? Якщо Н. завдані страждання (моральна шкода), який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання Н. (моральної шкоди)?» (п. 152 Інструкції) [3].

Втім, визначення розміру компенсації моральної шкоди, як доречно зауважено в п. 6.4. додатку до методичних рекомендацій відображених у Листі Міністерства юстиції України від 13.05.2004 № 35-13/797, не може бути адекватною дійсним стражданням, тому будь-який її розмір може мати суто умовний характер [1]. Адже, відомо, що на практиці, в абсолютній більшості випадків суд визначає розмір моральної шкоди самостійно, керуючись абз. 2 ч. 3 ст. 23 ЦК України (назва – «Відшкодування моральної шкоди»). Наразі щодо участі спеціаліста у цивільному процесі є суттєві зміни, що виписані у ч. 1 ст. 74 ЦПУ України (назва – «Спеціаліст») в оновленій редакції, не на користь позивача (споживача), оскільки визначає лише технічну компетенцію такого фахівця, лишаючи поза увагою інші знання (психологічні, економічні, медичні тощо).

Відтак, позивач вже обмежений у клопотанні перед судом про залучення спеціаліста-психолога згідно ст. 74 ЦПК України, і може скластися враження, що особі лишається лише клопотати про призначення судово-психологічної експертизи. Однак, вихід є, адже для залучення фахівця-психолога особі достатньо відвідати психолога та пройти в останнього психологічне обстеження, наприклад щодо ступеня, міри душевних страждань, депресивного стану тощо. Так, психолог обертає (трансформує) психологічну роботу з клієнтом (у нашому разі – споживачем) у форму «Висновку індивідуальної психологічної консультації», що може бути проведеною і в онлайн-режимі.

У змісті висновку психолога має міститися визначена останнім за допомогою відпрацьованої методології міра душевних страждань клієнта та рекомен-

дації для подальшої нейтралізації чи поліпшення такого негативного емоційного, нервового стану клієнта. Щодо рекомендацій встановлення розміру компенсації моральної шкоди висновки психолога носять імовірний характер та є науковою рекомендацією по визначенню можливого розміру компенсації моральної шкоди судом [4].

Відтак, якщо суд задовольняє позовні вимоги позивача, то останній може клопотати про відшкодування завданої моральної шкоди, що цілком узгоджується з положеннями ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» (1991 р.), де вписано: «при задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди». Якраз у цьому разі позивачу варто надати суду висновок індивідуальної психологічної консультації чи витяг з протоколу такого психологічного обстеження, що послужить визначенню міри нанесення моральної шкоди та заявленню (визначення) її розміру в грошовому еквіваленті. Звичайно, що такий висновок краще всього подавати разом з позовною заявою, чи окремо шляхом заявлення клопотання згідно ст. 83 ЦПК України про приєднання у якості доказів спричинення моральної шкоди до матеріалів справи «витягу протоколу індивідуальної психологічної консультації» чи «висновку індивідуальної психологічної консультації».

Що стосується надання консультації (висновку, витягу з протоколу тощо) фахівця–психолога статусу доказу в судовому процесі з цивільної справи, то тут є вагомим на користь цього аргументи, закладені у відповідних нормах процесуального права самим законодавцем. Так, законодавець у ч. 1 ст. 76 (назва – «Докази») ЦПК України, вписав, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. У п. 1 ч. 2 цієї ж норми наголошується, що ці дані встановлюються такими засобами як письмові докази.

«Письмовими доказами», як визначено у ч. 1 ст. 95 ЦПК України, «є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору». У ч. 2 цієї норми також вписано, що письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено ЦПК України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього. Також, неабияким аргументом та законодавчою підставою для визнання судом міри спричинення моральної шкоди позивачу, саме завдяки психологічному обстеженню останнього, є правова позиція Європейського суду з прав людини, що полягає у присудженні потерпілому компенсації моральної шкоди з огляду на об'єктивні оцінки психотравмуючої ситуації (Рішення ЄСПЛ у справах: «Шевченко проти України» від 4 квітня 2006 р. (Заява № 32478/02) [5], «Дземюк проти України» від 4 вересня 2014 р. (Заява № 42488/02 [6])).

Таким чином, висновок чи витяг з протоколу психологічної консультації фахівця–психолога цілком підпадає під дію наведених норм. Більш того, законодавець ствердно надає їм доказового значення після допиту таких фахівців як свідків (ст.ст. 90, 91 ЦПК України). Тож, такий висновок фахівця – психолога є

окремою формою застосування спеціальних психологічних знань в цивільному процесі України та передує якісному призначенню судово-психологічної експертизи (ст.ст. 103, 105-108, 110 ЦПК України) з визначення міри спричинення моральної шкоди, зокрема душевних страждань позивача.

Як слушно зауважує вчена І. Сенюта, експерти почасти проводять розрахунок матеріального еквівалента моральної шкоди за методиками Ерделевського-Антосика-Чепи-Болтівця, суть яких становить запропонована авторами формула, на підставі якої проводиться обрахування матеріального еквівалента моральної шкоди. Складовими експертної формули обрахування моральної шкоди, зокрема був коефіцієнт, що встановлює розмір презюмованої шкоди (визначається за методикою Ерделевського, позначається у мінімальних заробітних платах), а також показник, який передбачає «базову психотерапевтичну сталу», яка визначається з метою недопущення перебігу психіатричних розладів лікування посттравматичної симптоматики. У цьому разі авторкою наводяться приклади судових рішень, де застосовувалися такі методики.

Зокрема, Городоцький районний суду Львівської області в своєму рішенні від 01 грудня 2009 р. вказав, що висновки амбулаторних судово-психологічних експертиз він не врахував, оскільки розрахунок матеріального еквіваленту моральної шкоди проведено з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати, тобто відповідно до Цивільного кодексу України 1963 р., що на спірний період вже не діяв». Авторка, вважає, означений суд формально дотримуючись вимог ч. 7 ст. 147 ЦПК України, вказав на мотивацію незгоди з висновком експерта, але така мотивованість не відповідає дійсним обставинам справи, контенту актів судово-психологічної експертизи. Експерт в актах амбулаторної судово-психологічної експертизи чітко вказав, що розрахунок матеріального еквівалента моральної шкоди було проведено за методикою Ерделевського-Антосика-Чепи-Болтівця. В акті запропонована формула, на підставі якої проведено обрахунок матеріального еквівалента моральної шкоди, сума якого встановлюється у мінімальних заробітних платах [7].

Однак, наша позиція у цьому разі не є неоднозначною, оскільки вважаємо, що призначення психологічної експертизи у справах про відшкодування моральної шкоди це лише судове марнотратство, оскільки як справедливо зауважено у правовій позиції Верховного Суду України № 6 – 28008св10 від 13.07.2011 р. «моральну шкоду, зважаючи на її сутність, не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю. Зважаючи на це, будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може мати суто умовний вираз». Тому, абсолютно логічно, що 29 січня 2016 р. Мінюст України припинив використання у якості методології для визначення розміру спричинення моральної шкоди на ґрунті проведення судових експертиз, психологічну методику (реєстр методик проведення судових експертиз, параграф 1 глава 7) російського юриста О.М. Ерделевського, що була раніше покладена в основу проведення судово-психологічних експертиз.

Однак, офіційними доказовими фактичними даними

фахівця у галузі психології з питань рівня спричинення моральної шкоди особі у судовому процесі нехтувати не варто, адже якщо суду відштовхуватися лише від емоційних аргументів позивача чи відповідача з приводу розміру відшкодувань, то це буде суперечити принципу справедливого судового розгляду. Більш того, відповідно до ст. 277 ЦК України не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, неможна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суду слід розрізняти факти та оціночні судження, адже наявність фактів (у нашому разі – висновок спеціаліста-психолога) можна довести, а правдивість оціночних суджень позивача чи відповідача неможна.

Що стосується оціночних суджень, цю вимогу неможливо виконати і вона є порушенням самої свободи поглядів, яка є основою складовою права, гарантованого ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (*рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лінгенс проти Австрії»*) [8]. Аналогічну позицію ВССУ зазначено в ухвалі від 31 травня 2017 р. у справі № 757/17511/15-ц. Суд відхилив касаційну скаргу та погодився із висновком суду попередніх інстанцій про відмову в позові, виходячи з того, що висловлювання відповідачів є критикою та оціночним судженням, оскільки є лише вираженням їх особистих поглядів про процеси, пов'язаних зі схемами позивача, і ніяким чином не ствердженням про конкретні дії в цьому позивача. Схожа позиція відображена і в Постанові судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 травня 2018 р., справа № 369/1052/16-ц, провадження № 61-13715св18.

Завершуючи проблему визначення розміру моральної шкоди у цивільному судочинстві, варто згадати достатньо напрацьований позитивний досвід відшкодування означеного виду шкоди в кримінальному процесі України, де чітко визначено, що порядок відшкодування такої шкоди встановлюється Законом України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та Положенням про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», затвердженим наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України та Міністерства фінансів України від 4 березня 1996 р. № 6/5/3/41. Отже, щодо розрахунку моральної шкоди в кримінальному судочинстві, то це вирішується шляхом визначення мінімального розміру моральної шкоди, виходячи з встановленого законодавством розміру заробітної плати на момент розгляду справи судом за кожен місяць перебування під слідством та судом. Цей розмір у будь-якому випадку не може бути зменшено, оскі-

льки він є гарантованим мінімумом, що залежить від характеру і обсягу страждань, яких зазнав позивач.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що механізм забезпечення відшкодування моральної шкоди особі в порядку цивільного судочинства має відбуватися, окрім висновку спеціаліста (експерта) – психолога та інших визначених Законом обставин, також з урахуванням встановленого законодавством розміру заробітної плати на момент розгляду справи судом за кожен місяць перебування позивача в стані спору (конфлікту) з відповідачем.

Список використаних джерел

1. Додаток до Методичних рекомендацій "Відшкодування моральної шкоди" для використання в роботі юридичних служб. Лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004 № 35-13/797 (в редакції від 20.09.2013 р.) URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04
2. Нечипорук С. Виконавці та споживачі. Деякі питання регулювання правовідносин URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4712/doc/20054.html>
3. Про затвердження "Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень": Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Офіційний вісник України. № 46. 03.12.1998. С. 172.
4. Асоціація адвокатів України. Психологічна експертиза. URL: http://www.uaa.org.ua/advocacy_school/page1.php
5. Рішення ЄСПЛ у справі "Шевченко проти України" Офіційний вісник України. 2006. № 33.
6. Рішення ЄСПЛ у справі "Дземюк проти України". URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-146357>
7. Сенюта І.Я. Захист прав суб'єктів медичних правовідносин: деякі теоретико-правові аспекти. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 4. С. 11-18.
8. Верховний Суд: "Суду слід розрізняти факти та оціночні судження". URL: <http://tytykalo.com.ua/verhovnij-sud-sudu-slid-rozriznyati-fakti-ta-ocinichni-sudzhennya/>

References

1. Appendix to the Guidelines on "Non-pecuniary damage" for use in legal services. Letter of the Ministry of Justice of Ukraine dated May 13 of 2004 № 35-13 / 797 (in the wording of 20.09.2013). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04 (in Ukrainian)
2. Nechiporuk S. Performers and consumers. Some questions of regulation of legal relations URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4712/doc/20054.html> (in Ukrainian)
3. On approval of "Instructions on the appointment and conducting of forensic examinations and scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies": Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998, № 53/5. Official Bulletin of Ukraine. № 46. 03.12.1998. Art. 172 (in Ukrainian)
4. Association of Advocates of Ukraine. Psychological Expertise. URL: http://www.uaa.org.ua/advocacy_school/page1.php (in Ukrainian)
5. The decisions of the ECtHR in the case of "Shevchenko vs. Ukraine" Official Bulletin of Ukraine. 2006. № 33. (in Ukrainian)
6. The decisions of the ECtHR in the case of "Dzhamyuk v. Ukraine". URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-146357> (in Ukrainian)
7. Senyuta I.Ya. Protection of rights of subjects of medical legal relations: some theoretical and legal aspects. Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine. 2011. № 4. pp. 11-18. (in Ukrainian)
8. Supreme Court: "The Court should distinguish between facts and appraisal judgments." URL: <http://tytykalo.com/support/> (in Ukrainian)

ВІННИЦЬКА

Оксана Анатоліївна
vinnytska.oksana@ukr.net

ЧВЕРТКО

Людмила Андріївна
luda_um@ukr.net

КОРНІЄНКО

Тетяна Олександрівна
kornienkoto@ukr.net

к.е.н., доцент кафедри, Уманський
державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

к.е.н., доцент, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла
Тичини

викладач, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла
Тичини

УДК 336.14

МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

INTERBUDGETARY TRANSFERS AS AN INSTRUMENT OF BUDGETARY REGULATION

Стаття висвітлює основні підходи щодо визначення суті і значення міжбюджетних відносин для здійснення фінансового вирівнювання. Встановлено, що структура доходів місцевих бюджетів за джерелами їх формування характеризується високою питомою вагою бюджетних трансфертів, що є свідченням значної фінансової залежності органів місцевого самоврядування. Обґрунтовано, що збільшення частки власних доходів місцевих бюджетів створює умови для фінансової незалежності місцевих органів влади.

* * *

Статья освещает основные подходы к определению сущности и значения межбюджетных отношений для осуществления финансового выравнивания. Установлено, что структура доходов местных бюджетов по источникам их формирования характеризуется высоким удельным весом бюджетных трансфертов, являясь свидетельством значительной финансовой зависимости органов местного самоуправления. Обосновано, что увеличение доли собственных доходов местных бюджетов создаст условия для финансовой независимости местных органов власти.

* * *

Introduction. *The main instrument of state regulation that allows you to use the positive aspects of decentralization and minimize the negative effects of decentralized use of certain powers, state financial assistance to lower level budgets, that is, intergovernmental transfers.*

The purpose *is to determine the functioning of the system of intergovernmental transfers as a tool for budgetary regulation of economic development, analysis of trends and problems in the formation of local budgets after the reform of intergovernmental relations.*

Results. *It has been substantiated that transfers are one of the forms of financing socio-economic development, a tool for its regulation, one of the sources for replenishing local budgets.*

It was determined that intergovernmental transfers in Ukraine is the main form of realization of intergovernmental relations and are aimed at balancing and equalizing the financial capabilities of the respective budgets.

It is determined that almost all types of transfers are increasing every year. In particular, the value of social protection subventions in 2017 increased by 33 % compared to 2016, and four times compared to 2010. It is proved that the mechanical increase in the share of social transfers in the income structure does not have a proportional relationship with the degree of inequality in society. The imperfect policy of providing social transfers has led to the fact that social payments do not reduce, but, on the contrary, increase inequality in income distribution.

Conclusion. *It was determined that the need for intergovernmental transfers – additional funds transferred from the state budget to local ones, arises due to the inconsistency of the distribution of powers between the governing bodies and the distribution of revenue sources for their implementation. In the structure of local incomes, a significant part is accounted for by transfers, whose share in 2017 in total revenues was 56.4%. However, there is a trend towards an increase in the total volume of transfers. That is, the size of transfers increases every year, which shows the dependence of local budgets on additional funds from the state budget.*

Ключові слова: міжбюджетні трансферти, міжбюджетні відносини, бюджетна політика, фінансове вирівнювання, бюджетне регулювання

Ключевые слова: межбюджетные трансферты, межбюджетные отношения, бюджетная политика, финансовое выравнивание, бюджетное регулирование

Keywords: interbudgetary transfers, intergovernmental fiscal relations, fiscal policy, financial equalization, budgetary regulation

ВСТУП

На сьогодні спостерігається все зростаюча роль державного регулювання національної економіки, пріоритетним напрямом якого є вирівнювання просторової економічної поляризації на трансфертній основі. У цих умовах вимоги до трансфертної політики підвищуються, оскільки вона стає головною передумовою ефективності державного управління, як в масштабах регіону, так і країни в цілому.

У цих умовах основним інструментом, що дозволяє використовувати позитивні моменти від децентралізації і мінімізувати негативні ефекти від децентралізованого використання деяких повноважень, є державна фінансова допомога бюджетам нижчого рівня, тобто міжбюджетні трансферти. Дослідження питань міжбюджетних відносин займає важливе місце у працях таких вітчизняних вчених як: Т.Г. Бондарук [1], І.О. Луніної [2] та інших, більшість робіт яких стосуються

визначеного кола питань бюджетної практики, міжбюджетних відносин. Проте багато питань, щодо аналізу міжбюджетних трансфертів та їх впливу на дохідну частину місцевих бюджетів, залишаються недостатньо повно вивченими.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні функціонування системи міжбюджетних трансфертів як інструменту бюджетного регулювання економічного розвитку, аналіз тенденцій та проблем, що склалися у формуванні місцевих бюджетів після проведення реформи міжбюджетних відносин та визначення дієвих механізмів підвищення якості управління ними.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Важливу роль у формуванні бюджетної політики і організації бюджетного процесу займає міжбюджетне регулювання, метою якого є перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами для забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за відповідними бюджетами та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати їх виконання.

До поточних офіційних трансфертів зараховувались грошові кошти які одержували бюджети нижчих рівнів за недостатньої ефективності дохідних джерел. Капітальні офіційні трансферти передбачали цільове використання одержаних коштів, переважно для виконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень.

Згідно сучасного вітчизняного законодавства до бюджетних трансфертів належать не лише кошти, які одержують місцеві бюджети з державного бюджету, а й перерахування коштів від місцевих бюджетів до державного бюджету. Трансферти є однією з форм фінансування соціально-економічного розвитку, інструментом його регулювання, одним із джерел поповнення місцевих бюджетів. За Бюджетним кодексом України міжбюджетні трансферти – це «кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого» [3].

Міжбюджетні трансферти в Україні є основною формою реалізації міжбюджетних відносин і спрямовані на збалансування та вирівнювання фінансової спроможності відповідних бюджетів. До 2015 р. в Україні були наявні такі основні форми міжбюджетних трансфертів, передбачені Бюджетним кодексом України (ст. 96): дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, та інші дотації. Проте після прийняття змін до Податкового та Бюджетного кодексів, затверджених Верховною Радою України 28 грудня 2014 р., використання цих видів трансфертів було призупинено. Згідно з внесеними змінами до Бюджетного кодексу України, міжбюджетні трансферти поділяються на [3]:

1) базову дотацію – трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

2) субвенції;

3) реверсну дотацію – кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

4) додаткові дотації (на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання пільг, установлених державою). Такі зміни суттєво вплинули на механізм формування місцевих бюджетів. Важливим є те, що вирівнювання здійснюється не за видатками, а за доходами місцевих бюджетів. Подібний підхід використовується в багатьох країнах Європи й світу і передбачає, що доходи на душу населення місцевих бюджетів після вирівнювання мають коливатися в межах 20-40%. Вирівнювання відбувається за двома податками: податком на прибуток підприємств для обласних бюджетів та податком на доходи фізичних осіб для бюджетів об'єднаних територіальних громад, бюджетів міст, районів та обласних бюджетів. Формула вирівнювання передбачає що місцеві бюджети з рівнем надходжень нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію у розмірі 80 % різниці до цього порога. Для місцевих бюджетів із рівнем надходжень у межах від 0,9 до 1,1 вирівнювання не здійснюється. Якщо індекс податкоспроможності становить понад 1,1, то вилучають до фонду вирівнювання половину коштів перевищення через реверсну дотацію.

Отже, за сучасних умов трансферти посідають важливе місце у міжбюджетних відносинах, вони є основним методом бюджетного регулювання.

Сучасне відношення до трансфертної політики характеризується, принаймні, трьома рисами.

По-перше, в наш час міжрегіональні контрасти досягли свого граничного з позиції забезпечення національної економічної безпеки рівня. Внаслідок цього скорочення відмінностей в соціально-економічному розвитку регіонів країни є стратегічно важливою державною задачею, вирішення якої вимагає трансформацію системи управління трансфертними потоками. Актуальність цього аспекту загострює ту обставину, що ряд питань, які стосуються міжбюджетних відносин, дотепер залишається відкритим. Так, продовжується дискусія про те по якому шляху, переважної централізації або децентралізації, повинні будуватися взаємовідносини між центром і регіонами.

По-друге, бюджет сьогодні є найважливішим джерелом фінансування соціально-економічних програм розвитку регіонів. Тенденція централізації бюджетних коштів, скорочення податкових прав органів місцевого самоврядування посилює залежність темпів економічних перетворень в регіонах від державної фінансової допомоги. Першочерговою задачею останньої є вирівнювання бюджетної забезпеченості регіонів. При цьому декларується принцип пріоритетного фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням мінімальних державних соціальних стандартів, що підкреслює спрямованість трансфертної політики.

По-третє, закріплені за регіонами джерела податкових надходжень не дають достатню кількість коштів для виконання бюджетних зобов'язань [1]. Внаслідок цього регіони потрапляють в залежність від трансфертів по лінії бюджетного вирівнювання.

Трансферти в бюджетних системах із стійким розподілом доходів і повноважень по витратах є основним

механізмом гармонізації міжбюджетних відносин.

І.О. Луніна висловлює думку щодо поділу трансфертів для місцевих бюджетів на декілька видів [2, с. 375]:

дотації – трансферти для короткострокового збалансування фінансових можливостей бюджетів;

дотації вирівнювання – трансферти для вирівнювання фінансових можливостей регіонів;

субвенції – трансферти для участі державного бюджету у фінансуванні вирішення певних регіональних та місцевих проблем.

Трансферти першого виду надаються у випадках, коли доходи й видатки бюджетів різних рівнів змінюються по-різному, і отже, можливим є виникнення фінансових труднощів, а також коли виникає необхідність у внесенні певних змін в первинний розподіл доходів.

Другий вид трансфертів надається у випадках, коли вони не мають спеціального цільового спрямування, їх надання не порушує самостійності місцевих органів

влади, тобто одержувач коштів залишається вільним у своїх рішеннях [2, с. 375].

Трансферти третього виду можуть надаватися для фінансування певного напрямку діяльності, тобто мати цільовий характер. Надання цільових трансфертів є економічно виправданим, якщо при розподілі завдань між різними рівнями влади не вдалося порівняти користь регіональних і місцевих товарів і послуг, а через оподаткування не вдалося досягти фіскальної еквівалентності, тобто привести у відповідність перелік користувачів благом і тих, хто платить податки до відповідного бюджету [2, с. 376].

Законодавством закріплена достатньо велика кількість різних трансфертів, без яких місцеві бюджети не зможуть мати достатній розмір доходів, для надання громадянам суспільних благ [4, с. 204]. Динаміка міжбюджетних трансфертів за 2010-17 рр. наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Міжбюджетні трансферти за 2010–2017 рр., млн. грн.

[розраховано за даними Державної казначейської служби України [5]]

Назва трансферту	Передбачено на							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Всього по субвенціях соціального захисту населення	26 772,4	36 508,9	43 731,9	49 543,5	52 570,7	63 654,9	94 419,9	125 917,1
Всього по трансфертам загального фонду	73 243,9	90 639	117 653	115 421	120 136	174 802,1	195 667	265 633,7
Всього по трансфертам спеціального фонду	8 080,96	5 877,24	10 772,2	6 544,4	17 452,7	1 601,7	1 076,1	13 590,4
Всього по загальному та спеціальному фондах	81 324	96 516	128 425	121 965	137 588	176 403,8	196 743	279 224,1
Кошти, що надходять з місцевих бюджетів до Державного бюджету	7 089,89	2 507,12	1 137,23	1 469,2	2 003,2	-	-	-
Реверсна дотація						3 644,1	3 114,8	3 922,8

Як видно з табл. 1, майже всі різновиди трансфертів з кожним роком збільшуються. Зокрема, величина субвенцій соціального захисту населення у 2017 р. збільшилась на 33 % порівняно з 2016 р. та в чотири рази порівняно з 2010 р.

У фінансуванні видатків місцевих бюджетів з кожним роком все більшу роль відіграють трансферти з державного бюджету, за рахунок яких з 2010 р. фінансується більше половини видатків місцевих бюджетів (рис. 1), причому протягом останніх восьми років фактичні надходження трансфертів були нижчими за їх обсяг який було передбачено розписом: у 2011 р. – на 2 %; у 2012 р. – на 3 %; у 2013-2014 рр. – на 5%, у 2015 р. – на 1%, 2017 р. – на 2%.

Соціальні трансферти є потужним інструментом перерозподілу доходів та способом реалізації перерозподільчої політики держави. Трансфертні платежі впливають на те, як сумарний дохід суспільства розподіляється поміж його членами. Внутрішня структура соціальних трансфертів різниться в залежності від особливостей моделі соціальної політики та містить в собі три узагальнених елемента: соціальне страхування; соціальну допомогу; дитячу допомогу [7].

Як доводять дослідження Інституту демографії та

соціальних досліджень НАНУ, механічне збільшення частки соціальних трансфертів в структурі доходів не має пропорційної залежності зі ступенем нерівності у суспільстві. Недосконала політика надання соціальних трансфертів призвела до того, що соціальні виплати не зменшують, а навпаки, збільшують нерівність у розподілі доходів.

Таким чином, основними недоліками міжбюджетних відносин залишаються такі:

- постійна відсутність визначеності у відносинах між ланками бюджетної системи, що виключало будь-яку можливість самостійного бюджетного прогнозування;
- слабка врахування потреб громад у процесі обрахунку трансфертів і недостатність прав щодо визначення їх обсягів [6];
- трансферти та передані доходи залишаються значним джерелом формування доходів місцевих бюджетів;
- місцеві податки і збори є занадто малими, щоб відігравати певну роль у доходах, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів [8];
- розподіл дотацій та субвенцій мають непередбачуваний і нечіткий характер [4].

Рис. 1. Динаміка міжбюджетних трансфертів за 2010–2017 рр., млн. грн. [складено за даними Державної казначейської служби України [5]]

ВИСНОВКИ

З наведеного вище можна зробити наступні висновки. За результатами оцінки впливу міжбюджетних трансфертів на дохідну частину місцевих бюджетів визначено, що необхідність у міжбюджетних трансфертах – додаткових коштів, переданих із державного бюджету до місцевих, виникає внаслідок невідповідності розподілу повноважень між органами управління до розподілу дохідних джерел на їх виконання. У структурі доходів місцевих значну частину займають трансферти, частка яких у 2017 р. у загальних надходженнях складала 56,4 %. Водночас спостерігається тенденція і до зростання загального обсягу трансфертів. Тобто, розмір трансфертів з кожним роком збільшується, що показує залежність місцевих бюджетів від додаткових коштів, що надходять з державного бюджету країни.

Таким чином, міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у стимулюванні розвитку місцевих бюджетів та створенні умов для збільшення доходів органів місцевого самоврядування. Якщо доходи місцевих бюджетів збільшуються, то, відповідно, поповнюється державний бюджет, тому держава як вищий орган управління фінансовими ресурсами повинна забезпечувати місцеві бюджети дохідними джерелами для виконання як власних, так і делегованих повноважень.

Список використаних джерел

1. Бондарук Т.Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні. НАН України. Ін-т екон. та прогнозув. 2009. 608 с.
2. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин України. Наукова думка. 2006. 432 с.
3. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 50-51. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> (дата звернення: 13.09.2018).
4. Кузьмичук Н.В. Аналіз видів міжбюджетних трансфертів щодо вирішення регіональних проблем формування бюджетів. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 198-205.
5. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index> (дата

звернення: 25.09.2018).

6. Герасименко Г.В. Організаційні засади та фінансове забезпечення системи соціальної підтримки населення в Україні. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1. С. 339-346.

7. Щодо основних напрямків реформування трансфертної політики держави. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/595/> (дата звернення: 26.09.2018)

8. Лисенко О.Ю. Міжбюджетні відносини в Україні: особливості розвитку та шляхи удосконалення. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2011. №1. С. 1-8.

References

1. Bondaruk T.H. Local self-government and his financial providing are in Ukraine. HAN of Ukraine. Institute of economic and prognostication. 2009. 608 p. (in Ukrainian).
2. Lunina I.O. Public finances and reformations of inter-budgetary relations of Ukraine. Scientific thought. 2006. 432 p. (in Ukrainian).
3. Budgetary code of Ukraine. Lists of Verkhovna Rada of Ukraine (LVR). 2010. № 50-51. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> (in Ukrainian).
4. Kuzmynchuk N.V. Analysis of types of intergovernmental transfers regarding the solution of regional problems of budgeting. The problems of the economy. 2013. № 4. pp.198-205. (in Ukrainian).
5. Official site of the State Treasury Service of Ukraine. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>. (in Ukrainian).
6. Herasymenko H.V. rganizational bases and financial support of the system of social support of the population in Ukraine. Bulletin of socio-economic research. 2013. Vol. 1. pp. 339-346. (in Ukrainian).
7. With regard to the main directions of reform of the transfer policy of the state. Analytic note. National Institute for Strategic Studies. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/595/>. (in Ukrainian).
8. Lysenko O.Iu. Inter-budgetary relations in Ukraine: features of development and ways of improvement. Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. 2011. № 1. pp. 1-8. (in Ukrainian).

ЯК ПОКУПЦЮ-ПЛАТНИКУ ПДВ ЗАХИСТИТИ СВОЄ ПРАВО НА ПОДАТКОВИЙ КРЕДИТ У РАЗІ ВІДСУТНОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ НАКЛАДНОЇ? АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Чи є законними «договірні штрафи»?

Існує практика прописування в договорі купівлі-продажу застереження про те, що у разі відсутності реєстрації контрагентом накладної:

1) підприємство притримує оплату по договору у розмірі 20 % до реєстрації постачальником накладної;

2) контрагентом – постачальником сплачується штраф у розмірі ПДВ, як компенсація втраченого підприємством податкового кредиту.

Різниця між першим і другим випадком полягає в тому, що в першому випадку залишок оплати у розмірі 20 % лише притримується, і може бути сплачений після виконання постачальником всіх умов щодо реєстрації накладної.

Ніде в законодавстві прямо не забороняється прописувати в договорах вищезазначені застереження. Сторони можуть добровільно погодитись, що оплата по договору проводиться, наприклад, у розмірі 80 % від суми договору після його виконання, і у розмірі 20 % після реєстрації постачальником податкової накладної (перший випадок). Або ж погодитись на суму штрафу у розмірі 20 % у разі не реєстрації постачальником податкової накладної (другий випадок). Проте варто мати на увазі, що відсутність реєстрації податкової накладної в реєстрі може бути з вини податкової, а не з вини постачальника.

Які можуть бути ризики у кожному з двох випадків?

У першому випадку менш захищеною стороною є постачальник, який може недоотримати кошти. Такий постачальник може звернутись до суду з вимогою оплатити залишок суми договору у розмірі 20 %.

У другому випадку менш захищеною стороною є покупець, яке може втратити право на податковий кредит. В цьому випадку покупець може подати до суду на постачальника з вимогою сплати штрафу або компенсацію збитків.

Узагальнюючі усі випадки, можна виділити такі групи судових справ:

Перша група – постачальник, який не зареєстрував накладні та недоотримав оплату, звертається до суду з позовом до покупця з вимогою оплатити повну вартість договору.

Друга група – покупець звертається до суду з позовом до постачальника, який не зареєстрував або не вчасно зареєстрував накладну, або зареєстрував з помилками – з вимогою про стягнення штрафу, який передбачений в договорі.

Третя група – покупець звертається до суду з позовом до постачальника, який не зареєстрував або не вчасно зареєстрував накладну, або зареєстрував з помилками – з вимогою про відшкодування збитків у розмірі суми втраченого податкового кредиту – незалежно від того, чи передбачено у договорі штраф, чи ні.

1. Щодо *першої групи* судова практика є неодно-

значною. Апеляційні суди вирішують справи то на користь позивача, то на користь відповідача. Судових рішень касаційних судів по таким справам нами в результаті моніторингу реєстру судових рішень не виявлено.

Наведемо кілька прикладів позитивних для підприємства-покупця рішень апеляційних судів.

Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 17 вересня 2018 р. по справі № 915/206/18 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Росток Агро» до Дочірнього підприємства з іноземною інвестицією «Сантрейд» щодо оплати у повному обсязі поставленого у лютому 2017 р. товару у встановлений строк.

Згідно обставин справи, ТОВ «Росток Агро» здійснило поставку насіння ДП «Сантрейд», проте не зареєструвало податкову накладну, у зв'язку з чим ДП «Сантрейд» не виконав остаточний розрахунок. ТОВ «Росток Агро» посилався на те, що не зміг зареєструвати податкову накладну через неправомірні дії податкових органів.

Умовами договорів поставки передбачено оплату партії товару у два етапи: 80 % після поставки товару, 20 % після отримання документів на товар та реєстрації відповідної податкової накладної в ЄРПН відповідно до вимог чинного законодавства.

Апеляційним судом було прийнято рішення на користь покупця ДП «Сантрейд», тобто визнано за ним право на притримання остаточної оплати до виконання ТОВ «Росток Агро» своїх обов'язків щодо реєстрації податкової накладної.

При цьому, судом враховано, що умови договорів не містять будь-яких застережень щодо виконання з боку Державної фіскальної служби України своїх обов'язків стосовно прийняття та своєчасної реєстрації податкових накладних, а також наявності чи відсутності вини позивача у ненаданні покупцю роздруківки електронної квитанції про реєстрацію відповідної податкової накладної у ЄРПН.

Постанова Одеського апеляційного господарського суду від "04" липня 2017 р. по справі № 916/681/17 за позовом Комунальної установи «Одеський обласний клінічний медичний центр» до Державного підприємства «Морський торговельний порт «Чорноморськ» щодо оплати у повному обсязі наданих у січні 2015 р. послуг.

Судом було вирішено справу на користь ДП «МТП «Чорноморськ», визнано за ним право як покупця на притримання частини оплати до реєстрації податкової накладної. При цьому суд, як і в попередній справі, керувався тим, що сторони самі добровільно погодилися і зафіксували в договорі те, що умовою повної оплати товару є належним чином зареєстрована в ЄРПН податкова накладна).

2. Друга група судових справ – покупець звертається до суду з позовом до постачальника, який не зареєстрував або не вчасно зареєстрував накладну, або зареєстрував з помилками – з вимогою про стягнення штрафу, який передбачений в договорі.

Судова практика з цього питання також неоднозначна. Зустрічаються рішення апеляційних судів, і навіть Вищого господарського суду про задоволення позовних вимог та стягнення штрафу. Проте, на сьогоднішній день практика касаційних судів спрямована на те, що штрафи за порушення законодавства щодо реєстрації податкових накладних стосуються податкових, а не господарських правовідносин. При цьому враховується наявність або відсутність збитків, спричинених порушенням порядку реєстрації ПН, та можливості покупця набути право на податковий кредит за певних умов. Сучасна практика судів виходить з правової позиції Верховного суду у справі №908/3565/16, викладеної в постанові від 02.05.2018 р., а також у справі №918/216/17, викладеної в постанові від 12.03.2018 р.

Ключовим питанням є те, чи дійсно порушення строку реєстрації податкової накладної або реєстрації ПН з помилками призводять до втрати покупцем права на податковий кредит. Якщо податковий кредит не втрачено, то відповідно до вищенаведеної правової позиції Верховного суду немає підстав для задоволення вимог щодо стягнення договірної штрафу як такого, якщо ніяких збитків для сторони немає. З тієї підстави, що штрафи за порушення порядку реєстрації податкових накладних самі по собі належать до сфери податкових, а не господарських правовідносин. Верховний суд зазначає, що сам факт зазначення сторонами у договорі обов'язку постачальника зареєструвати податкову накладну не має наслідком зміни характеру відповідних правовідносин з податкових на господарські / цивільні.

Іншою є ситуація, коли внаслідок таких порушень покупець таки втратив право на податковий кредит. По суті тут матиме місце відшкодування завданих збитків, що буде розглянуто нижче (третя категорія справ).

Постанова Вищого господарського суду України від 02.08.2016 р. у справі № 913/1045/15. Згідно обставин справи постачальник у 2015 р. зареєстрував податкові накладні, але із простроченням. Згідно умов договору у разі ненадання або несвоєчасного надання податкових накладних постачальник сплачує покупцеві штраф в розмірі 20 % загальної вартості продукції.

Таким чином, позивач (покупець) просив стягнути з відповідача (постачальника) штраф у розмірі 20% вартості продукції за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних. При цьому податкову накладну все-таки було зареєстровано і право на податковий кредит не втрачено.

Вищий господарський суд погодився з рішенням місцевого та апеляційного суду про відмову у задоволенні позовних вимог, оскільки штраф за несвоєчасну реєстрацію відповідачем податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних є податковим правопорушенням, застосування відповідальності за яке покладено на відповідні контролюючі органи відповідно до вимог Податкового кодексу України. Крім цього, реєстрація податкових накладних не є господарським зобов'язанням за договором поставки.

Постанова Донецького апеляційного господарського суду від 15.08.2018р. по справі №908/341/18.

Згідно обставин справи покупець звернувся з позовом до постачальника про стягнення штрафу за несвоєчасну реєстрацію податкової накладної.

Судом у даній справі відмовлено у задоволенні позовних вимог, посилаючись на вищезазначену позицію Верховного суду України.

Судом також зазначено, що перебування своєчасно наданих відповідачем на реєстрацію податкових накладних у незареєстрованому стані зумовлено діями податкового органу, який не є учасником договору поставки взагалі і зобов'язаною особою відносно стягнених штрафних санкцій.

Постанова Харківського апеляційного господарського суду від 19 січня 2016 р. по справі № 922/5024/15.

Згідно з обставин справи підрядник, надаючи послуги у 2014 р., не зареєстрував податкову накладну. Виходячи із законодавства, яке діяло на той час, суд визнав, що покупець не втратив право на податковий кредит. Проте, задовольнив позовні вимоги щодо стягнення штрафу за порушення строків реєстрації накладної.

Суд керувався тим, що умовами договору відповідна оплата штрафних санкцій не поставлена в залежність від певних обставин. Єдиною підставою такої оплати є порушення строків реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних.

3. Третя група судових справ – покупець звертається до суду з позовом до постачальника, який не зареєстрував або не вчасно зареєстрував накладну, або зареєстрував з помилками – з вимогою про відшкодування збитків у розмірі суми втраченого податкового кредиту – незалежно від того, чи передбачено у договорі штраф, чи ні.

Донедавна суди керувалися правовою позицією, викладеною у Постанові Верховного Суду України від 12 березня 2018 р. по справі № 918/216/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72645158>)

Дана правова позиція полягала у відмові позивачу у відшкодуванні втраченого податкового кредиту та в основному ґрунтувалася на листі Міністерства доходів і зборів України від 13.01.2014 № 448/6/99-99-19-04-02-15. Даний лист виданий під час дії попередньої редакції Податкового кодексу (до 01.01.2015 р.), яка дозволяла включати суму податкового кредиту за відсутності зареєстрованої податкової накладної у разі подання покупцем скарги на постачальника. Хоча, спірні правовідносини згідно обставин справи виникли вже у 2015 р..

На даний час існує позиція Верховного суду України, яка полягає у захисті майнових прав покупця, який втратив право на податковий кредит з вини продавця, який не зареєстрував податкову накладну. Така позиція викладена у нещодавній **постанові Верховного Суду України від 03 серпня 2018 р. по справі № 917/877/17** (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75896031>).

Згідно обставин цієї справи, постачальник-відповідач не оформив податкові накладні та не зареєстрував їх в Єдиному реєстрі податкових накладних, у такий спосіб позбавивши Позивача-покупця права на віднесення сплаченого податку на додану вартість до складу податкового кредиту. Збитками є сума податкового кредиту у розмірі ПДВ, сплаченого Позивачем при одержанні послуг з оренди майна відповідно до Договору та не отриманого Позивачем внаслідок протиправної поведінки (бездіяльності) Відповідача. Неотримання податкового кредиту підтверджується податковими деклараціями за квітень 2016 р..

Місцевий та апеляційний господарські суди відмовили позивачу у задоволенні позовних вимог щодо відшкодування збитків, керуючись висновками, викладеними у постанові Верховного Суду від 12.03.2018 р. у справі № 918/216/17.

Верховним судом України у постанові по даній справі від 03 серпня 2018 р. **задоволено позовні вимоги позивача щодо відшкодування збитків**, керуючись наступним.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є: 1) витрати, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

За змістом ст. 224 ГК України учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права та законні інтереси якого порушено.

Таким чином, Відповідач з порушенням вимог п. 201.10 ст. 201 ПК України не зареєстрував податкові накладні, у зв'язку з чим Позивач був позбавлений права включити суми ПДВ до складу податкового кредиту та, відповідно, скористатись правом на зменшення податкового. З огляду на викладене у цьому випадку є прямий причинно-наслідковий зв'язок між бездіяльністю Відповідача щодо виконання визначеного законом обов'язку зареєструвати податкові накладні та неможливістю включення сум ПДВ до податкового кредиту Позивача, а також, відповідно, зменшення податкового зобов'язання на зазначену суму, яка фактично є збитками цієї особи. Отже, наявні усі елементи складу господарського правопорушення.

Верховний суд України у своїй постанові від 03.08.2018 р. прямо зазначив, що слід **відступити від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду від 12.03.2018 у справі № 918/216/17**, та доходить висновку, що положення п. 201.10 ст. 201 ПК України в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, не передбачають можливості включення покупцем товарів / послуг суми ПДВ до податкового кредиту у разі невиконання продавцем обов'язку зі складення та реєстрації податкової накладної у Єдиному реєстрі податкових накладних (крім випадків, встановлених податковим законодавством, коли підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту без отримання податкової накладної, є інші документи) при цьому покупець зазначених товарів / послуг має право додати до податкової декларації скаргу на такого продавця, однак подання такої скарги згідно з наведеною нормою у редакції, чинній після 01.01.2015, не є підставою для включення ним сум податку до складу податкового кредиту.

Окрім постанови Верховного Суду України від 03 серпня 2018 р. по справі № 917/877/17 існує ще **По-**

станова Верховного суду України від 06 червня 2018 р. № 920/1190/16 (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75298599>), прийнята на користь позивача, якою визнано право позивача-покупця на відшкодування збитків за втрачений податковий кредит внаслідок відсутності реєстрації податкової накладної.

ВИСНОВКИ

1. На нашу думку, оптимальним варіантом захисту прав покупця товарів, робіт і послуг буде зазначення у договорі застереження про притримання оплати по договору у розмірі 20 % до реєстрації постачальником податкової накладної відповідно до вимог податкового законодавства. Законодавством не забороняється зазначення в договорі такого застереження. Існують ризики подання постачальниками позовів про стягнення повної оплати, проте такі випадки трапляються нечасто. І навіть у разі задоволення судами позовних вимог про оплату повної суми по договору покупець зможе подати окремий або зустрічний позов про відшкодування збитків у розмірі втраченого податкового кредиту.

При цьому, у договорі варто прописувати те, що продавець обізнаний з ризиками щодо нерєєстрації податкової накладної податковою, і йому не відомі будь-які фактори які б перешкоджали реєстрації накладної.

Окрім цього, зазначення застереження про притримання оплати має свої переваги перед «договірним штрафом». А саме, продавець матиме певний стимул все-таки вирішити проблеми з податковою та зареєструвати належним чином податкову накладну, якщо знатиме, що після цього з ним повністю розрахуються.

2. Щодо зазначення в договорах штрафних санкцій за порушення порядку реєстрації податкових накладних – на сьогодні існує практично однозначна позиція судів касаційної інстанції, яка полягає в тому, що штрафи за несвоєчасну реєстрацію ПН самі по собі не належать до сфери господарських правовідносин, навіть за умови чіткого зазначення в договорі. Тобто, якщо ПН зареєстрована несвоєчасно, але право на податковий кредит не витрачене, стягнути додатково штраф за порушення договору через суд ймовірніше за все не вдасться. Якщо право на податковий кредит втрачене, то з недобросовісного постачальника можна стягнути збитки незалежно від застереження в договорі.

3. На сьогодні існує позитивна практика Верховного Суду України стосовно визнання права покупців на відшкодування збитків у розмірі втраченого податкового кредиту, завданих внаслідок винних дій постачальника щодо порушення порядку реєстрації податкових накладних. Проте, слід брати до уваги і конкретні обставини справи, які вказують на вину постачальника і на те, чи дійсно мають місце збитки.

*ТУМАНЯН Анна Оганесівна,
аудитор АФ "Аналітик"
af.analitik.ua@gmail.com*

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ОПТОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПАЛЬНОГО

1. Реєстрація платником акцизного податку, що реалізує пальне

Відповідно до п. 212.1.15 ПК платником акцизного податку є, зокрема, особа, яка реалізує пальне. При цьому, згідно п. 14.1.212 ПК під реалізацією пального для цілей акцизного податку розуміються *будь-які операції з передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України на підставі договорів купівлі-продажу, міни, поставки, дарування, комісії, доручення, поруки, інших господарських та цивільно-правових договорів або за рішенням суду, іншого компетентного державного органу чи органу місцевого самоврядування за плату (компенсацію) або без такої, які передбачають перехід права власності або права розпорядження, а також передачу (відпуск, відвантаження) пального на підставі договорів про виробництво із сировини замовника.*

Згідно п. 212.3.4 ПК **особи, які здійснюватимуть реалізацію пального, підлягають обов'язковій реєстрації** як платники податку контролюючими органами за місцезнаходженням юридичних осіб до початку здійснення реалізації пального. Заяву про реєстрацію необхідно подати **не пізніше ніж за три робочі дні до початку здійснення реалізації пального**. Форму заяви затверджено Наказом Мінфіну 25.02.2016 № 218. Форма заяви – J(F)1310301.

Якщо реалізувати пальне буде відокремлений підрозділ юридичної особи, то реєструватися як платник акцизного податку має саме юридична особа. Але у розділі 5 заяви зазначаються відомості про пункти (склади, комплекси, станції, інші об'єкти) з реалізації пального. Якщо пунктом з реалізації пального є відокремлений підрозділ заявника – юридичної особи, в такому разі потрібно зазначити в розділі заяви:

- у колонці 2 «Найменування пункту» – має вказуватись офіційна назва філії (роз'яснення ДФС <http://tr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-252873.html>)
- у колонці 3 «Код пункту реалізації» має вказуватись код відокремленого підрозділу.

Код та назву типу об'єкта оподаткування пункту з реалізації пального потрібно взяти з рекомендованого довідника типів об'єктів оподаткування, розміщеного на сайті ДФС (<http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/dovidniki-/127294.html>).

За повідомленням ДФС (<http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/238684.html>) заповнення поля коду пункту реалізації має значення для подальшого його використання при складанні акту інвентаризації обсягів залишків пального та при реєстрації акцизних накладних пунктами, яким буде делеговане право виписки таких накладних.

Якщо філії або відокремленому підрозділу вирішено делегувати право виписки акцизних накладних, то у колонці 4 розділу 5 Заяви необхідно поставити «1».

Таку реєстраційну заяву необхідно подати незалежно від того, чи значиться юридична особа платником акцизного податку в органах ДФСУ чи ні.

Після подання заяви можна сформулювати запит для

отримання витягу із Реєстру платників за формою J(F)1302501.

2. База оподаткування та ставки податку

Податковим кодексом визначені специфічні ставки акцизного податку для реалізації пального – у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції). В якості бази береться об'єм у літрах, приведених до t 15° С. Ставка визначається в одиницях виміру – євро за 1000 літрів, приведених до t 15° С.

Курс євро відповідно до п. 217.3 Податкового кодексу розраховується за офіційним курсом гривні, встановленим Національним банком України, що діє **на перший день кварталу**, в якому здійснюється реалізація товару (продукції), і залишається незмінним протягом кварталу.

3. Об'єкт оподаткування та дата виникнення податкових зобов'язань.

В залежності від виду діяльності з реалізації пального у підприємства можуть виникати різні об'єкти оподаткування акцизним податком, а саме:

1. Відповідно до п. 213.1.1 ПК об'єктом оподаткування є реалізація вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції). Даний пункт поширюється на виробників пального, які в подальшому реалізують, або використовують для потреб власного споживання, у випадку втраченого пального тощо.

2. Відповідно до п. 213.1.9 ПК об'єктом оподаткування є реалізація суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, у тому числі і пального.

3. Стосовно нашого випадку – відповідно до п. 213.1.12 ПК об'єктом оподаткування є **реалізація будь-яких обсягів пального понад обсяги**, що:

отримані від інших платників акцизного податку, що підтверджені зареєстрованими акцизними накладними в Єдиному реєстрі акцизних накладних;

ввезені (імпортовані) на митну територію України, що засвідчені належно оформленою митною декларацією;

вироблені в Україні, реалізація яких є об'єктом оподаткування відповідно до підпункту 213.1.1 ПК, що підтверджені зареєстрованими акцизними накладними в Єдиному реєстрі акцизних накладних.

Простіше кажучи, підприємство згідно п. 213.1.12 ПК сплачує акцизний податок на обсяг реалізованого пального за мінусом обсягу отриманого пального від платників акцизного податку.

Відповідно до п. 216.1 та п. 216.12 Податкового кодексу у випадку реалізації пального датою виникнення податкових зобов'язань є дата реалізації таких обсягів пального.

4. Акцизний склад

Відповідно до п. 14.1.6 ПК **акцизний склад** – спеціально обладнані приміщення на обмеженій території (далі – приміщення), розташовані на митній території України, де під контролем постійних представників контролюючого органу розпорядник акцизного складу провадить свою господарську діяльність шля-

хом вироблення, оброблення (перероблення), змішування, розливу, пакування, фасування, зберігання, одержання чи видачі спирту етилового, горілки та лікеро-горілчанних виробів, а також приміщення, розташовані на митній території України, де розпорядник акцизного складу провадить свою господарську діяльність шляхом вироблення, оброблення (перероблення), змішування, навантаження-розвантаження, зберігання пального (крім скрапленого газу природного, бензолу, метанолу), за винятком приміщень для навантаження-розвантаження, зберігання пального виключно для потреб власного споживання пального розпорядником акцизного складу.

Відповідно до п. 230.1 ПК акцизні склади, на території яких здійснюється виробництво, оброблення (перероблення), змішування навантаження-розвантаження, зберігання пального, повинні бути обладнані витратомірами-лічильниками та рівнемірами – лічильниками рівня таких товарів (продукції) у резервуарі, які зареєстровані в Єдиному державному реєстрі витратомірів-лічильників та рівнемірів-лічильників рівня пального у резервуарі.

У п. 230.1 ПК також передбачено, що відпуск пального без наявності витратомірів-лічильників та рівнемірів-лічильників забороняється. Проте, ця норма починає діяти лише з 2019 р..

Так, відповідно до п. 12 Підрозділу 5 Перехідних положень Податкового кодексу під назвою «Особливості справляння акцизного податку та екологічного податку» зазначено, що *норми п. 230.1 ст. 230 цього Кодексу щодо обладнання акцизних складів, на території яких здійснюється виробництво, оброблення (перероблення), змішування, навантаження-розвантаження, зберігання пального, витратомірами-лічильниками та рівнемірами-лічильниками застосовуються з 1 січня 2019 р.*

5. Акцизна накладна та система електронного адміністрування реалізації пального (СЕА РП). Сплата акцизного податку

Платникам акцизного податку автоматично відкриваються облікові картки в системі електронного адміністрування реалізації пального за кожним кодом товарної підкатегорії згідно з УКТ ЗЕД (п. 232.2 ПК).

Згідно з п.п. 16, 17 Порядку електронного адміністрування реалізації пального **електронний рахунок відкривається платнику податку Казначейством автоматично** без укладення договору та на безоплатній основі. На електронний рахунок платник податку зараховує необхідну суму коштів **виключно з власного поточного рахунка**. Електронні рахунки відкриваються виключно на підставі реєстрів для Казначейства, які ДФС після внесення осіб до реєстру платників протягом одного робочого дня надсилає Казначейству.

Система електронного адміністрування реалізації пального (СЕА РП) відрізняється від СЕА ПДВ в основному наступним:

- 1) облік в СЕАРП ведеться у розрізі підкатегорій УКТ ЗЕД, за кожною з яких може формуватися окремий ліміт реєстрації (Σ АНакл);
- 2) ліміти реєстрації акцизних накладних (АН) виражені в літрах;

3) для збільшення ліміту реєстрації необхідно не лише поповнити рахунок, але й подати заявку на поповнення лімітів реєстрації АН.

На сьогодні діє Порядок заповнення акцизної накладної, розрахунку коригування акцизної накладної, заявки на поповнення (коригування) залишку пального, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2016 № 218, а також Порядок електронного адміністрування реалізації пального, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113.

Відповідно до ст. 231 Податкового кодексу платник податку при реалізації пального зобов'язаний скласти в електронній формі акцизну накладну за кожним кодом товарної підкатегорії згідно з УКТ ЗЕД реалізованого пального та зареєструвати в Єдиному реєстрі акцизних накладних.

Акцизна накладна складається платником податку в день реалізації пального при кожній повній або частковій операції з реалізації пального та реєструється у Єдиному реєстрі акцизних накладних **не пізніше п'ятнадцяти календарних днів**, наступних за датою складання.

Платник податку має право зареєструвати акцизну накладну в Єдиному реєстрі акцизних накладних, в якій загальний обсяг реалізованого пального **не перевищує обсяг (Σ АНакл), обчислений за спеціальною формулою відповідно до п. 232.3 ст. 232 ПК**, а саме:

$$\Sigma \text{АНакл} = \Sigma \text{АНаклОтр} + \Sigma \text{АМитн} + \Sigma \text{ЗаявкиПоповн} - \Sigma \text{КоригЗаявкиПоповн} - \Sigma \text{АНаклВид} - \Sigma \text{Втрат},$$

де Σ АНаклОтр – загальний обсяг пального за отриманими платником податку акцизними накладними та розрахунками коригування, зареєстрованими в Єдиному реєстрі акцизних накладних;

Σ АМитн – загальний обсяг пального, ввезеного на митну територію України, оформленого належним чином митними деклараціями, з якого сплачено акцизний податок;

Σ ЗаявкиПоповн – загальний обсяг пального за оформленими та зареєстрованими в системі електронного адміністрування реалізації пального заявками на поповнення обсягу залишку пального, із списанням з облікових карток грошових коштів сплаченого акцизного податку в бюджет, рівних сумі акцизного податку для відповідного обсягу пального;

Σ КоригЗаявкиПоповн – загальний обсяг пального за оформленими та зареєстрованими в системі електронного адміністрування реалізації пального коригуваннями до заявок на поповнення обсягу залишку пального, за якими зменшується попередньо збільшений обсяг залишку пального;

Σ АНаклВид – загальний обсяг пального за виданими платником податку акцизними накладними, зареєстрованими в Єдиному реєстрі акцизних накладних, та розрахунками коригування до таких акцизних накладних, зареєстрованими в Єдиному реєстрі акцизних накладних;

Σ Втрат – загальний обсяг пального втраченого, як в межах, так і понад встановлені норми втрат, зіпсованого, знищеного, включаючи випадки внаслідок аварії, пожежі, повені, інших форс-мажорних обста-

вин чи з іншої причини, пов'язаної з природним результатом, а також внаслідок випаровування в процесі виробництва, обробки, переробки, зберігання чи транспортування такого пального, що засвідчені відповідним актом втрати, псування чи знищення пального.

Якщо обсяг Σ АНакл, є меншим за обсяг пального в акцизній накладній та/або розрахунку коригування, які платник податку повинен зареєструвати в Єдиному реєстрі акцизних накладних, то платник податку зобов'язаний виконати наступні дії:

1) **перерахувати на електронний рахунок суму коштів у розмірі акцизного податку за відповідний обсяг реалізованого пального, та**

2) **зареєструвати заявку на поповнення обсягу залишку пального в системі електронного адміністрування реалізації пального.**

Тобто, у нашому випадку підприємству потрібно буде сплатити акцизний податок за реалізований обсяг пального на електронний рахунок, потім подати заявку на поповнення обсягу залишку пального в СЕА реалізації пального, і після цього підприємство зможе зареєструвати акцизну накладну.

Відповідно до п. 222.1.1 ПК акцизний податок сплачується протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової декларації за місячний податковий період.

Відповідно до п.п. 16, 17, 21 Порядку електронного адміністрування реалізації пального для перерахування акцизного податку в сумах, необхідних для реєстрації платником податку заявок на поповнення обсягів залишків пального платнику податку автоматично відкривається електронний рахунок. Кошти, заповнені платником податку на електронний рахунок, автоматично перераховуються Казначейством на бюджетний рахунок, призначений для сплати акцизного податку з реалізації пального, протягом операційного дня, в який такі кошти зараховані на електронний рахунок.

Особливості складання акцизних накладних відокремленими підрозділами

Відповідно до **Порядку заповнення акцизної накладної, розрахунку коригування акцизної накладної, заявки на поповнення (коригування) залишку пального** при складанні акцизної накладної, розрахунку коригування акцизної накладної філією чи іншим структурним підрозділом платника податку в графі «Особа, що реалізує пальне» акцизної накладної зазначаються найменування головного підприємства, зареєстрованого як платник податку, що визначено статутними документами, та через кому – найменування такої філії (структурного підрозділу).

6. Декларація з акцизного податку.

Згідно п. 223.2 ПК декларація з акцизного податку подається щомісяця не пізніше 20 числа наступного звітного (податкового) періоду контролюючому органу за місцем реєстрації.

У нашому випадку потрібно буде заповнити розділ В декларації «Податкові зобов'язання з реалізації пального». А саме – рядок В2 «Операції з реалізації будь-яких обсягів пального понад обсяги відповідно до пункту

213.1.12», сума якого повинна відповідати сумі у колонці 20 Додатку 1¹.

Декларація подається відповідно до Порядку заповнення та подання декларації акцизного податку, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 23.01.2015 № 14.

Згідно з п. 4 розділу III цього Порядку особа, яка реалізує пальне зобов'язана подавати декларацію за кожний звітний період **незалежно від того, чи провадив такий платник господарську діяльність у цьому періоді**, чи ні.

Згідно цього ж Порядку **Додаток 1¹** «Розрахунок суми акцизного податку з реалізації пального відповідно до підпункту 213.1.12 пункту 213.1 статті 213 Кодексу» обов'язково заповнюється всіма платниками акцизного податку з реалізації пального **незалежно від того, чи був у звітному періоді об'єкт оподаткування**.

7. Податок на додану вартість та акцизний податок

Виникає питання – що є базою ПДВ у випадку реалізації пального, і як у даному випадку враховується сума акцизу?

Насамперед, за визначенням, наведеним у п. 14.1.4 Податкового кодексу акцизний податок - непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених цим Кодексом як підакцизні, **що включається до ціни таких товарів (продукції)**.

З іншого боку, згідно п. 188.1 ПК для податку на додану вартість база оподаткування операцій з постачання товарів / послуг визначається виходячи з їх договірної вартості з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (крім акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що справляється з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку, податку на додану вартість та акцизного податку на спирт етиловий, що використовується виробниками – суб'єктами господарювання для виробництва лікарських засобів, у тому числі компонентів крові і вироблених з них препаратів (крім лікарських засобів у вигляді бальзамів та еліксирів).

У нашому випадку не здійснюється реалізація роздрібною торгівлю підакцизних товарів. Таким чином, акцизний податок на реалізацію пального у нашому випадку включається до ціни товару та до бази оподаткування ПДВ.

8. Бухгалтерські проведення при нарахуванні та сплаті акцизного податку та ПДВ

- 1) Відвантаження пального: Дт 361 Кт 70
- 2) Нарахування ПДВ: Дт 70 Кт 6411
- 3) Нарахування зобов'язань з акцизного податку: Дт 70 Кт 6412
- 4) Відображення собівартості пального: Дт 90 Кт 203
- 5) Сплата акцизного податку: Дт 6412 Кт 311

ТУМАНЯН Анна Оганесівна,
аудитор АФ "Аналітик"
af.analitik.ua@gmail.com